Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 227 (10824) | 1978 чылдың сентябрь 29, пятница | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

«Салют-6»—«Союз-31»: программага дүүштүр

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Владимир Коваленок болгаш Александр Иванченков Чер чоогунуң космос делгемиңте 104 хонук ажылдаан.

Орбитада «Салют-6» — «Союз-31» эртем-шинчилел комплекизиниң экипажы сентябрь 27-де долгандыр турар бойдусту шинчилээр программаны күүседирин уламчылаан. Чижээ, орбитада комплекс Памирниң кырынга ужуп турда космонавтылар гляциологтарның чагыын ёзугаар ында харның болгаш доштуң байдалын хайгаараан.

Телеметриктиг медээлерниң болгаш экипажтың илеткелдерин ёзугаар алырга, «Салют-6» станциязының болгаш «Союз-31» кораблының борт системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Владимир Коваленоктуң болгаш Александр Иванченковтуң кадыының байдалы эки.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң даргаларының бирээзи У. Веритини болгаш чөвүлелдиң президентизи М. Форрестолду хүлээп алганы

СЭКП ТБ-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң даргаларының бирээзи, АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң кескү төлээлекчизи У. Веритини болгаш ол чөвүлелдиң президентизи М. Форрестолду сентябрь 27-де хүлээп алган. ССРЭ-ниң Садыг министерствозунуң чалааны ёзугаар олар Совет Эвилелинде келгеннер.

Ажыл-херекчи болгаш боттуг бүдүшке эрткен тодаргай беседаның үезинде ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында садыг-экономиктиг харылзааларның айтырыгларын чугаалашкан. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң төлээлекчилерин каттыштырган америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлел ийи чурттуң аразынга садыг-экономиктиг харылзааларны чогумчударынга чугула база идепкейлиг фактор болуп турар деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Ол сорулганы чедип алыр төлээде, амгы байдалды садыглажылгкын талазынга немелде моондактар тургузары-биле нарыыдатпайн, харын бар моондактарны чайладыры негеттинип турар.

Каттышкан Штаттар-биле кайы-кайызынга ажыктыг чаагай харылзааларны калбартыр дээш ССРЭ чайгылдыы чок туржуп турарын база онзалап демдеглээн. Экономиктиг харылзаалар ол чорудулгага чугула чүүл болган туруп болур ийик. Совет тала бо чүүлге хамаарыштыр ат салдынган документилерни барымдаалап үргүлчүлеп турар, ынчангаш америк таладан база ынчалдыр кылырын манап турары билдингир.

У. Верити биле М. Форрестол хүлээп алганы дээш Л. И. Брежневке өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш Совет Эвилели-биле кайы-даа талага ажыктыг экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге АКШ-тың садыг-үлетпүр бөлүктериниң сонуургалдыын демдеглээннер. Ийи чурттуң аразында садыг-экономиктиг харылзааларны чогумчударынче угланган күжениишкиннерин америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлел салып уламчылаар апаарын олар онзалап демдеглээннер.

ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличев, америк-совет садыг-экономиктиг чөвүлелдиң совет таладан даргазы, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы В. Н. Сушков, СЭКП ТБ-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олар киришкен.

КҮҮСЕЛДЕНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

СЭКП-ниң XXV съездизиниң айыткаңы социал-экономиктиг программаның сорулгаларының нарыны болгаш аажок улуг хемчээлдии бүгү организакчы база политиктиг, ажыл-агыйжы ажылды үениң негелдезиниң деңнелинче бедидериниң эргежок чугулазын, ажылдың ленинчи стилин, удуртулганың урап аргазын шудургу шиңгээдип алырын неген турар. Күүселдениң хыналдазын контрольдаары болгаш хынаары ажылдың ленинчи стилиниң эң чугула кезээ болуп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын удуртулга болдургаш, СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар база «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, «Тыва кобальт» комбинатта парткомнар партияның болгаш чазактың директиваларының, үстүкү партия органнарының болгаш боттарының шиитпирлериниң күүселдезин организастап хынаарын сайзыраңгайжыдарынче улуг кичээнгейни салып турар апарган.

Күүселдениң хыналдазын организастаарынга коллективтиг органнарның ролю өскен. Шиитпирлер күүселдезин дээш доктаамал контрольду чорудары хөй-хөй партия комитеттериниң ажылынга кол чүүл болу берген. СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бюрозунуң ажылын маңаа чижекке киирип болур. Бо чылдың 8 айларында маңаа райком бюрозунга чугаалашкан ниити айтырыгларның 40 хире хуузун мурнунда хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин хынаарынга холбаштырган.

СЭКП Кызыл хооркомунуң, Чөөн-Хемчик, Кызыл райкомнарының бюроларының ажылында бо талазы-биле база-ла тодаргай эки чүүлдер бар. Бо партия комитеттеринде доктаалдарның күүселдези дээш контроль карточкаларны тургускан, хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин организастаар талазы-биле килдистер планны кылып турар. Доктаалдарны боттандырып турарының дугайын аппараттың чөвүлел хуралынга, партия хуралдарынга доктаамал сайгарып турар.

Күүселдени контрольдаар ажылды партия комитеттери ам планныг ёзу-биле чорудуп турар апарган. Чамдык партия комитеттериниң бюроларының база килдистериниң перспективтиг-даа, агар-даа планында мурнунда хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин контрольдаарының айтырыглары кол черни ээлеп турар. Ол чорук четпестерни баш удур илередип, сагындырар, айыттынган сорулгаларны күүседиринге тыптып келген бергелерни чогуур өйүнде эскерер, ажыл-херекти планныг ёзу-биле эккиидер арганы берип турар.

СЭКП хоорком болгаш райкомнары күүселдениң хыналдазын сайзыраңгайжыдарда партия эге организацияларынга даянырын оралдажып, партияның үстүкү-даа, адакы-даа органнарының контролюн дүүштүрүп, коммунистерниң идепкейин калбартырын хандырып турар. Каа-Хемниң «Енисей» совхозта партия эге организациязы партийжи үстүкү органнарның болгаш бодунуң доктаалдарының күүселдезин контрольдаарын ажыл планынга киирип, оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып турар. Контрольга алган доктаалдарга тускай карточканы кылган, доктаалдарның күүселдезин организастаар харысалгалыг кижилерниң дыңнадыгларын партбюрога доктаамал ап, күүсеттинген чүүлдерни контрольдан ушта бижип турар. Бүгү-ле партия хуралдары мурнунда хүлээп алган доктаалдарның, коммунистерниң шүгүмчүлелдериниң болгаш саналдарының канчаар күүсеттинип турарының дугайында информация-биле эгелеп турар.

Кызылдың харылзаа белдиринде, республика типографиязында, Бии-Хемниң «Өөк» совхозта болгаш өске-даа чамдык коллективтерде партия эге организациялары шиитпирлер күүселдезин контрольдаарын багай эвес боттандырып турар.

Үндүрген шиитпирлерни боттандырары дээш контрольду чорударынга улуг роль СЭКП хоорком, райкомнарының чанында партийжи комиссияларга, партияның хоорай, район организацияларының ревизия комиссияларынга, администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар парторганизацияларның комиссияларынга, улусчу контроль органнарынга, «Комсомолчу прожекторнуң» отрядтарынга хамааржып турар.

Партия организациялары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш демисежиишкиннин, удуртулганың арга-методун шудургу сайзыраңгайжыдып, даандырган ажыл-херек дээш ажылдакчы бүрүзүн хууда бедик харысалганың ёзузунга кижизидип турар. Ажылдакчы кадрларның отчёттарын, дыңнадыгларын партбюрога, парткомга, партия хуралдарынга алыры — ооң ажылынга контрольдуң дээштиг аргазы болбушаан, ооң-биле кады аңаа дуза чедирериниң бир хевири болур. Күүселдени организастаарын эки тургузары — сагылга-чурумну быжыглаарының база бедик организастыг болурунуң, ажылга четпестерни, чазыгларны баш удур сагындырып чайладырының идегелдиг чепсээ болур.

Ооң-биле чергелештир чамдык партия комитеттеринде контрольдуң ажыктыы ам-даа чавыс, күүселдениң хыналдазын түр үениң хевирлиг кылдыр чорудуп, ажыл-херекти организастаары-биле ону холбаштырбас, ол чорук шиитпирлерниң күүсеттинмезинге чедирип турар. Чамдыкта контрольдуң чүгле чаңгыс талазынче — ооң хуусаазын сагыырынче, а өске бир талада шиитпирни күүседириниң хуусаазын шуут айытпас ийикпе, азы ону контрольдавас таварылгалар бар. Ындыг фактылар СЭКП Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем, Улуг-Хем райкомнарының ажыл-чорудулгазынга тургулаан.

Чамдык партия комитеттери шиитпир-биле ооң күүселдезиниң чаңгыс аай болурун хандырбайн турар. СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг килдизиниң контрольга алганы 13 доктаалдың чүгле беш документиге оларны боттандырар талазы-биле планы ажылдап кылган, информация-тайылбыр бар. Партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң контролюнга алганы 11 доктаалдың чүгле дөртүнде оларны боттандырар талазы-биле план бар.

Партия комитеттериниң ажылының дуржулгазындан алырга, күүселдениң хыналдазының болгаш контролюнуң дециели хүлээп алдынган шиитпирлерниң шынарындан база улуу-биле хамааржып турар. Кылдынган анализтиң көргүзүп турары чүл дизе, СЭКП-ниң чамдык райкомнары кымга-даа, чүнү-даа хүлээндирбээн, кедизинде барып ажыктыг чүнү-даа бербес чамдык доктаалдарны хүлээп ап, ооң-биле олар комитеттиң аппарадын, партийжи активти, ажыл-агыйжы ажылдакчыларны амыдыралчы, организакчы ажылдан чардыктырып турар.

Ынчаарга контрольдуң кол сорулгазы болза, шиитпирлерни боттандырары, четпестерни баш удур сагындырып, чайладыры, ажыл-херекти боттуу-биле эккиидери болур дээрзин бистиң партия Төп Комитеди айтып турар болгай. Партийжи шиитпирлерниң күүселдезиниң доктаамал хыналдазы, эки тургускан контроль — партийжи ажылды сайзыраңгайжыдарының бүзүреңдиг аргазы болур. Ооң кол утка-шынары, сорулгазы чүл дизе, шиитпир-биле күүселдезиниң чаңгыс аай болуру, салдынган сорулганы чедиишкинниг күүседири болур. Чогум-на ындыг контроль кадрларны кижизидер, чогаадыкчы бодалдарны хайныктырар бистиң бурунгаар хөгжүлдезинде перспективаларны баш удур көөрүнге дузалаар апаар.

СЭКП-НИҢ XXV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

КҮҮСЕТКЕН ОН ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИНДЕ

Келир кышка уткуштур ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш ажыл-агыйлар аразынга калбарган социалистиг чарышка Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеннер. Олар бо чылын ниитизи-биле 2800 тонна сиген белеткээр планныг турган. Ону бо хүннерге чедир 2810 тонна кылдыр күүседипкен. Оон аңгыда ук ажыл-агыйның ишчилери 2150 тонна силос салыр тургаш, ону 3240 тонна чедирген.

Бо кандаашкынныг берге чылда мыңныг чедиишкиннерни шекпээржилер иштики курлавырларны чеп ажыглаанындан чедип алганнар. Мурнуку үелерде совхозка чүгле 450 га суггаттыг чер турган болза, ону 1150 гектар чедирген. Ооң-биле чергелештир мурнунда ажыглал чок чыткан Ак, Алаш дег черлерниң эрги буга-сумуннарын ажыглап, аңаа хөй чылдыг сигеннерни олар тарааннар.

Мал чеминиң белеткели бо ажыл-агыйда ам-даа үргүлчүлевишаан.

М. ХОЮГ-ООЛ.

СЭКП Таңды райкомунуң бюрозу болгаш район Совединиң күүскому тараа ажаап алышкынын дүрген доозары-биле чарлаттынган шалыпчы он хонуктуң түңнелин үндүрген. Тараа ажаап алырының темпизин дүргедеткеш, «Революцияның чалбыыжы» совхоз бирги черни ээлээн. Хүнде бир комбайн 9 гектар черниң тараазын ажаавап. Ынчангаш бо ажыл-агыйга партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун акша шаңналы-биле кады тывыскан.

Хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар механизаторлар совхозта хөй. Оларга Александр Популяев, Юрий Евдокимов, Александр Мамонтов болгаш өскелер-даа хамааржыр.

М. ТҮЛҮШ.

ШАЛЫПЧЫ АЙДА

Өвүр районнуң ажыл-агыйларының ортузунга ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш чарлаттынган шалыпчы айның ниити он хонуунуң түңнелин СЭКП райкомунуң бюрозу үндүрген. Шалыпчы айның ниити он хонуунда район 1550 тонна бедүүн чемни белеткээр планын 1831 тонна кылдыр 118,1 хуу күүсеткен. Сиген белеткелиниң ниити планын 88,1 хуузунга чедирген. Мал чеми белеткелиниң шалыпчы айының ниити он хонуунда ажыл-агыйлардан «Торгалыг» совхоз план-даалгазын 171,1 хуузунга, а он хонукта 450 тонна сиген белеткээр план-даалгазын 775 тоннага күүсеткен. Сиген белеткээр ниити планын торгалыгжылар 112 хуу чедирген. Ол ажыл-агый сенаж салырының планын 300 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Шалыпчы айның ниити он хонуунда планныг даалганы «Кызыл тук» совхоз багай күүсеткенин СЭКП райкомунуң бюрозу демдеглээн.

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы айының ниити он хонуунда план-даалгазын чедиишкинниг күүсеткени дээш шилчиир Кызыл тукту «Торгалыг» совхозка тывыскан.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Өвүр район.

Таңды районда Тока аттыг совхозтуң шөлдеринде картофель ажаалдазы доостур четкен. 268 гектар шөлден бо хүннерге чедир 1650 тонна картофельди ажаап алган. Ам 32 га шөлдүң «ийиги хлевин» чидириг чокка ажаап алыры арткан.

Чал-Кежигде № 1 бригадада картофель ажаары-биле 10 комбайнны тускайлаан. Ажаалданы шалыпкын доозар дээш чарыш агрегаттар экипажтарының аразында калбарган. Ооң түңнелин хүннүң-не үндүргеш, тиилекчиге вымпелди тыпсып турар. Чарыштың мурнуку одуруунда А. Христолюбовтуң экипажы чоруп турар.

Шөлден картофельди комсомолчу чолаачы Алексей Кузнецов, Чадамба Чамыян болгаш өскелер-даа хүнде 30 тонна чедир үзүктел чок сөөртүп, нормазын 120 хуу чедир күүседип турар.

ЧУРУКТАРДА: картофельди машинаже уруп турары; Чолаачы Алексей Кузнецов.

В. КАРА-САЛ.

Авторнуң фотолары.

Байырлалда доозар

Кызыл хоорайның Кочетов болгаш Каа-Хем кудумчуларының белдиринде чаа гостиница — аалчылар бажыңы бедип, а ында ажыл изиг түлүк чоруп турар. Ол тургузуг-тележилел талазы-биле эң нарын болгаш чараш. Аңаа 250 олуттуг кино, бильярд залдары база библиотека турары билдингир. Чаа аалчылар бажыңы хары угда 265 кижини хүлээп алыр аргалыг болур. Оон тудуун «Кызыл тудуг» эргелелинде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Николай Белигодскийге удурткан база бир мурнакчы ажылдыг дээн бригада тудуп кылган. Бригаданың кежигүннери ол тудугну кылып дооскаш, штукатур-малярларга, шеверлекчилерге эки демдектиг дужаап берген. Олар социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш шудургу ажылдааннар. Амгы үеде Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Н. Белигодскийниң бригадазы артык үттерни дуглаарынга, подвалда чамдык частынмаан оңгарларны казарынга идепкейлиг ажылдап, аалчылар бажыңының шалазын кылып турар Владимир Поляковтуң, Георгий Марковтуң, Петр Довгактың бригадалары ында база эки ажылдап турар. Олар декоративтиг хааржактарны кылып, подвалдан хоолай киирер үттерни үттеп, кирер эжиктиң аксында бетондан куткан плиталарны салып турарлар.

База ол-ла тудугда республикада ады-сураа билдингир Екатерина Сергеевна Бизяеваның бригадазы ажылдап турар. Ол бригаданың кежигүннери эң нарын ажылдарны кылып турар. Чүге дээрге оларның ажылы өске аңаа будуп, малгаштап, чаап, чугайлаар ажылдардан ылгалдыг. Ылгалы чүл дээрге, ону дээрбеден каан мрамор сайы-биле кылып турар. Ону кылыры ындыг-ла белен эвес. Ынчангаш ол бригада аалчылар бажыңының Кочетов кудумчуже талазын сентябрь 19-та доозупкан, эрткен неделяның нормазын 127 хуу күүседип, 1,9 муң рубльди шиңгээдип алганнар.

Неделя санында тудугнуң штавы соцчарыштың түңнелин үндүрүп турар. Мурнакчы дээн Е. С. Бизяеваның бригадазындан плиточниктер бригадазы (бригадир Николай Кирсанов) хожудавайн турарлар. Ол бригада беш ажыл хүнүнде тудугга 3,2 муң рубльдиң ажылын кылгаш, бүдүрүлге планын 123 хуу күүсеткен. Ол бригада тургустунганы-ла дөрт ай болган, а гостиница тудуу ооң 4 дугаар объектизи бооп турар.

М. АШАК-ООЛ,
слесарь-тудугжу.

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң сан-медээлерин ёзугаар алырга, чурттуң колхозтарында болгаш совхозтарында кукурузаны санаваска тарааны база тараа-бобы культураларны 115 миллион 100 муң гектардан — ол культураларны тараан шөлдүң 91 хуузунуң тараазын кескен. Кестинген шөлдүң 97 хуузунуң тараазын бастырып алган.

Хөй-хөй колхозтар, совхозтар, районнар болгаш бүдүн-бүдүн областар ам безин тараазын ажаап ап, күрүнеге тараа садар талазы-биле бедик хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүсеткен. Ынчанмыже ажылдар ам-даа хөй. Чурттуң чөөн талазында дыка хөй шөлдерде тараалар ам-даа ажаап алдынмаан. Орай бызар культуралар — рис, кукуруза, тарымал тоорук, чигир свеклазы, хөвен, картофель болгаш өске-даа культуралар быжа берген. Ынчангаш кадээниң ажыл-ишчилери шефтекчи бүдүрүлгелерниң коллективтери-биле калы бүгү ажаап алышкын ажылдарын дүрген-не доозарын кызыдып турар. Олар эш Л. И. Брежневтиң Бакуга чугаазын изин-биле үткаан болгаш ажаап алышкынның агрегат, автомобиль, трактор бүрүзү ажаап алышкынның сөөлгү хүннеринде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг болгаш туруш чок ажылдазын дээш бүгү чүүлдерни кылып турар.

Чигир свеклазын ажаап алырының темпилери өскен. Ону эрткен неделяда 450 муң гектардан казып алган. Свекла тарылгалыг ажыл-агыйлар демнежир дугайында сайзыралды ажылдаар бүдүрүлгелерниң коллективтери-биле керээлерни чарган болгаш тарылгаларының гектар бүрүзүнден эң хөй ак чигирни алыр дээш Винница областын Ямполь районунуң ажыл-ишчилериниң үлегерин ёзугаар демисежип турар. Тарымал тоорук чемиштерин, хөвенни болгаш техниктиг өске-даа культураларны сайзырады ажылдап турар бүдүрүлгелерниң дыка хөй коллективтери база ямпольчуларның үлегери-биле ажылдап турар.

Картофельчилер база хайнышкынныг ажылдап турар. Үргүлчүнүң частаашкыннары болгаш хөрзүнүң кедергей шык чоруу дыка хөй черлерге ажылга шаптыктап турар. Ол байдалдарда механизаторлар шак бүрүзүн чеп ажыглап, чидириглни болдурбазын болгаш комбайн бүрүзүнүң тоннадан эвээш эвес картофельди ажаап алган турарын чедип алыр дээш оралдажып турар. Чуртта ниитизи-биле 1 миллион 900 муң гектарның картофелин ажаап алган, ол дээрге ону тараан шөлдүң 57 хуузу-дур. Ажаап алза чогуур шөлдүң 57 хуузунуң ногааларын ажаап алган.

Чоокку хүннерде доңат маттынып турар. Ону барымдаалааш, ажыл-агыйлар автотранспорттуң дүн-хүн чок ажылдаарын, шөлдерден кадагал черлеринге болгаш сайзыралы ажылдаар бүдүрүлгелерге чедир продукцияны дүрген чедирерин организастап турар.

Келир чылдың дүжүдүнге быжыг үндезинни тургузуп турар. Күзүн чажар культураларны 25 ажыг миллион гектарда тараан, аңгыс черлерни барык 45,4 миллион гектарны андарган.

(СЭТА).

СӨЗҮНГЕ БҮЗҮРЕЛДИГЛЕР

Дүъштекиниң 12 шак. Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының арыглал фабриказының бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цегинге чеде бердим. Чамдык ээлчеглер ажылындан халажып, а өскелери ажылче кээп турар. Холунда кызыл вымпел тудуп алган херээжен кижи цехтиң адакы каъдының кудумчузунда кылаштап, бир-ле чүве манаан дег чоруп тур.

— Кымга тыпсыр вымпел боор?— деп оон сонуургадым.

— Август айның түңнели-биле арыглал фабриказында ээлчеглерден бирги черни алган Евгений Кузнецовтуң бешки ээлчээнге тыпсыр дээн вымпел-дир ийин. Вымпел-биле кады 100 рубльдиң акша шаңналы база бар. Оларга шаңнал тыпсыры-биле фабриканың фабкомундан келдим — деп, ол харылап кагды.

Удатпаан чок Евгений Кузнецовтуң ээлчээниң кежигүннери чыгдып келгеш, ажылчын өрээлче кире берди. Вымпелди оларга байырлыг байдал-биле тывыскан. Вымпелди алыспас дээш улам күженишкиниг ажылдаарын ээлчег кежигүннери хүлээнди.

Чолдаксымаар, тырыц мага-боттуг, бажының дүгүн узадыр өстүрүп алган аныяк эр Евгений Анатольевич Кузнецов-биле ажыл-ишчи чугаам орта эгеледим. Ажылшагы доосту берген-даа болза, ооң чаңчылы ындыг, бажыңынче чорууруңга далашпас, ажыл-ишти түңнээр, даарта кылыр ажылдарны планнаар, чугаалажыр.

Нижний Тагил хоорайга даг-металлургия техникумун дооскан соонда, ол Тывага чедип кээп, Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадынга регулировщиктеп ажылдап кирген. Дериг-херекселдерниң ажылдаарын эки билир, тускай эртемниг аныяк кижини ийи чыл бурунгаар ээлчег удуртукчузу кылдыр депшиткен.

— Бистиң ээлчегде шупту 27 комсомолчу-аныяктар бар. Баштайгы чылдарда ындыг-ла хөй чедиишкин-даа чедип алдынмаан. Менде ынчаан арга-дуржулга эвээш, ээлчег кежигүннериниң тамдызы база чаа келген аныяктар турган. Бо чылдың эгезинден ленинчи комсомолдуң 60 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткууру дээш социалистиг чарышта киржип, планныг онаалдаларывысты ажыр күүседип келдивис — деп, ол чоргаарал-биле чугаалай-дыр.

Шынап-ла, Евгений Кузнецовтуң ээлчээ эрестиг ажылдааның эрткен сес айларының түңнелдери көргүскен. Найыралдыг коллектив пландан ажыр 62,5 тонна сорттуг даг-дүгүн, 17,3 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген. А август айда даг-дүгү бүдүрер планын 107, а бараанныг продукцияны 105 хуу күүсеткеш, арыглал фабриказының ээлчеглериниң аразындан тиилекчи болуп, шилчиир вымпелди, 100 рубльдиң акша шаңналын алганнары ол болдулар.

— Амгы хүннерде бир ээлчегде планывыс 47,3 тонна. Чамдыкта дериг-херекселдер туруушкун чок ажылдап, эки руда кээп турда, бис ол планывысты ажырып, 60 тонна даг-дүгүн бүдүрүптер-дир бис — деп, Евгений Анатольевич ажыл-ижин мынчаар түннеп чугаалады.

Сентябрьда бо ээлчег база-ла шалыпкын ажылдап турар. Айның бирги чартынында олар 458,2 тонна даг-дүгү бүдүрер планын ажыр күүседип, пландан ажыр 62 тонна даг-дүгүн бергеннер. Ооң-биле чарыштыг Ондар Даг-Мөгениң бирги ээлчээ пландан ажыр 47 тонна даг-дүгү бүдүрген.

Коллектив кежигүннери шупту ажылчке кызымак, ажыл-шагы үзүц, чурум үрээр кижилер чок, ажылга бичии-даа туруушкуннарны болдурбас дээш кижи бүрүзү демисежип турарының ужурундан мындыг чедиишкинни чедип ап турар. Коллективте шалыпчыларның саны хөй. Эң ылаңгыя аныяк коммунист, регулировщик Эремаа Кусолик, дериглелер машинизи Клара Аранчаа, электрик Докур Оолак олар күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилери болуп турарлар.

Комсомолчу-аныяктарның ээлчээ ленинчи комсомолдуң 60 чыл оюнга тапарыштыр алган социалистиг хүлээлгезин күүседир дээш улам соруктуг ажылдап турар.

Х. МОНГУШ.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң чаа Конституциязын хүлээп алган хүнү—октябрь 7-ни күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур база онгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир сорулганы Эрзинде «Мөрен» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының кежигүннери бо чылдың эгезинде салган.

Бригада ниитизи-биле төрүүр чүс баш хойдан 95-тен эвээш эвес хураганны доруктуруп өстүрер, бир баштан-на 1,7 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Тус-тус малчыннар социалистиг хүлээлгелерни алгылаан.

Бригадада партия бөлүү малчыннарның алган социалистиг хүлээлгелерин күүседирин чедип алырынче бүгү күштү, аргаларны мөөңнээн. Хамыктың мурнунда коммунистерни чугула участоктарга бышкылгааш, партийжи даалгаларны берген. Хойжуларның даандырган ажыл-херек дээш харысалгазын бедиткен. Коммунистерниң канчаар партийжи даалганы күүседип база ажылдап турарының дугайында дыңнадыгларын хуралдарга ап, четпестерни чайладырынче кичээңгейни салып келген. Бо талазы-биле партия бөлүүнүң удуртукчузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, хойжу Белзээ Маама элээн ажылды чоруткан. Ол ышкаш хойжу бригаданың бригадири, СЭКП кежигүнүнге кандидат Анатолий Өлзей багай эвес ажылдаан. Кыштан малды хүр ажырар дээш болдунар-ла чүүлдерни кылган. Кодааннарны үргүлчү кезип, малдың байдалын доктаамал хайгаарап, чогуур үезинде боттут дузаны чедирип турган.

Малчыннар боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымак ажылдааннар. Одарларны чөп ажыглап, малга чогуур үезинде немелде чемнерни берип, суггарын эки организастаан. Хойжу кижиге эң-не харысалгалыг үе—малдың чаш төлүн хүлээп алыры болгай, аңаа хынамчалыг белеткелди чоруткан.

Бригаданың хоюн он сес коданда үскен, ооң тоозунда төрүүр хой бар. Ап чоруткан тодаргай хемчеглерниң түңнелинде мал кыштан хүр ашкан болгаш хой оолдаашкынны организастыг арткен. Бригада ниитизи-биле төрүүр чүс башка онаалдыр 101 хураганны менди доруктуруп өстүрген, бир баштан-на 1,9 килограмм дүктү кыргып алган, Күрүнеге 11 тонна эки шынарлыг дүктү саткан. Ынчангаш бригада социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Хойжуларның аразында социалистиг чарышка Ленин орденниң эдилекчизи, коммунист Намдал Орус шылгараан. Төрүүр чүс баш хойдан 110 хураганны, бир баштан-на 2,3 кг дүктү ол кыргып алган. Бо болза социалистиг хүлээлгезинден ажып турар. Учурал Марсуу, Раиса Дулгу, Иван Сади, Ижи Сигенков оларның көргүзүглери база эки болган. Бо хойжулар төрүүр чүс баш хойдан-на 103—107 хураганны менди доруктурганнар.

Чайгы үеде бригаданың малчыннары семиртилгеже, мал чеминиң болгаш кышка белетнелче улуг кичээңгейни салып, кызымак ажылдап келгеннер. Бо чылын совхозтуң девискээри кааңнаан, ынчангаш сиген белеткеп алыры малчын кижиниң эң-не харысалгалыг хүлээлгези кылдыр салдынган. Хойжу бүрүзү 15 тонналдан эвээш эвес сигенни белеткээш, кыштаалче сөөртүп алырын шиитпирлээн. Ону чогуур үезинде дүрген кылыры-биле бригаданың тамдык кежигүннери звеноларга үстүп алгаш, ажылдап чайлаан. Бригадага 150 тонна сиген белеткээр планныг онаалданы берген. Ажылдың хемчээли биче эвес, ынчалза-даа ону күүседир дээш малчыннар шудургу ажылдаан. Совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел организациялары сигенчилер ортузунда социалистиг чарыштың түңнелин он хонгаш-ла үндүрүп турар, аңаа № 3 бригада чаңгыс удаа эвес тиилекчи болуп келген. Бригада амгы үеде 163 тонна сигенни белеткеп алган.

Хойжулардан Намдал Орус 22 тонна сигенни белеткээш, социалистиг чарышка бирги черни алган. Учурал Марсуу, Иван Сади 20-20 тонна сигенни белеткеп ап, эки ажылдааннар.

Хойжу бригаданың чедиишкини болза ооң кежигүннериниң бир демниг күш-ажылының ачызында чедип алдынган. Кижи бүрүзү-ле бригадазының ажыл-ижи дээш сагыш човап чоруур, кайы-бир коданда чүү четпейн баарыл, аңаа болдунар-ла дузаны чедирип турарлар.

Зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредилгеде малчыннар хаара туттунган. Зоотехник Вера Даргат, мал эмчизи Кыргыс Мавлат, бригадир, тускай ортумак эртемниг Анатолий Өлзей кичээлдерни үзүктелиишкин чок эрттирип, тодаргай ажыл-ишчи чижектер-биле холбап келген. Малчыннарның эки ажылдаарынга өөредилге биче эвес дузаны чедирген.

Мурнакчы дуржулганы нептередиринге бригаданың партия бөлүү кичээңгейни салып турар. 20 чыл хойжулаан, чыл бүрүде-ле эки көргүзүглерлиг болуп келген Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Намдал Орус болгаш өске-даа малчыннар боттарының ажылының дуржулгазын бригаданың хойжуларынга чуттаалап берип келген. Ол ышкаш республиканың мурнакчы хойжуларының дуржулгазын база өөренип турар.

Бо бригаданың ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы чедиишкиннери районнуң совхозтарының хойжуларының сонуургалын болдурган. Ону канчап чедип алганының арга-дуржулгазын өөренип алыры-биле аңаа аалдап барып турар. Чоокта чаа Ленин аттыг совхозтан 15 хойжу келгеш, бригаданың малчыннарының арга-дуржулгазы-биле таныжкан.

СЭКП Төп Комитединиң июль (1978 ч.) Пленумунуң материалдары-биле бригаданың кежигүннери таныжкаш, ону амыдыралга боттандырары-биле шалыпчы ажылдаарын хүлээнгеннер. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедилдер дээш хемчеглерни алырлар. Ол ышкаш малга четчир саңныг чемни белеткеп алырының айтырыынче кичээңгейни салырлар.

Кышкы үеде малды болгаш ооң чаш төлүн менди камгалап алырының талазы-биле хойжу бригадалар аразында социалистиг чарышка Анатолий Өлзейниң удурткаты хойжу бригадазы бо чылдың бирги чартыында тиилекчилерниң бирээзи болуп үнгеш, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломун болгаш акша шаңналын алган.

Мурнакчы бригаданың ажыл-ишчилери амгы үеде кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип турарлар.

Х. ТАН-ООЛ.

Кижизидилге ажылы

ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

СЭКП Тыва обкомунуң II база партияның Мөңгүн-Тайга райкомунуң III пленумнарының эрткениинден бээр ийи чыл ажыг болган. Ол пленумнарга социалистиг хоойлу-дүрүмну сагыырын экижидер, кем-херек үүлгедир чорукту болдурбас дугайында айтырыгларны чугаалашканы билдингир болгай.

Ол талазы-биле айтырыгны Мөңгүн-Тайга районнуң 13 партия эге организацияларының хуралдарынга, ВЛКСМ райкомунуң пленумунга, район болгаш кодээ Советтерниң сессияларынга, ажылчы чоннарның хуралдарынга чугаалашкылаан. Кем-херек үүлгедир чоруктарны болдурбас болгаш ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле тодаргай доктаалдар болгаш шиитпирлер ынчан хүлээп алдынгылаан.

Шиитпирлерни амыдыралга боттандырары-биле тодаргай ажылдарны «Малчын» болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтарының дирекциялары, кодээ Советтер болгаш хөй-нинти организациялары чорудуп келген. Парткомнар хуралдарынга, күүскомнарга кижизидилге ажылының дугайында удаа-дараа чугаалажып, тускай эртемниглерниң база коммунистерниң бо ажыл талазы-биле партийжи даалгаларны күүседип турарының дугайында отчёттарны доктаамал ап келгениинден ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эвээжээн болгаш ажылдың участок бүрүзүнде кижилерниң даанган ажыл-херээнге харысалгазы бедээн.

1976—78 чылдарда ниитиниң малының отчёт-учедун шын тургузары-биле «Малчын» совхозтуң дирекциязы, партком болгаш Каргы кодээ Совет бригадаларга санаашкыннарны хөй удаа чоруткан болгаш мал чидирген болгаш самчыгдаан кижилерни илередип, чогуур харысалганы онааган. 1977 чылда ис чок читкен 22 баш аътты дружинниктерниң күжү-биле илередип тыпкан.

Районнуң эң ырак булуңу — «Мөген-Бүрен» совхозтуң девискээринге социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырын экижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган. Ажыл-агыйның девискээринге кайда-даа ажылдавайн турган 6 хамаатыны ажылга киирген, херек эрттирип чораан кижилерни, уруглар кижизидилгезинче сагыш салбас он бир хамаатыны Мөген-Бүрен кодээ Советтиң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларның учёдунга ап, оларның ажылдап, чурттап турарын хайгаарап келген.

Ук доктаалдарны коммунистерниң, комсомолчуларның хуралдарынга чугаалашкан болгаш тускай доктаалдарны үндүрүп, оон күүселдезин районнуң администрациязы, партия организациязы холга алган.

Ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалааш ажыл шагы үзер чоруктарның хөй турганындан ук коллектив 1976 чылга чедир планныг онаалдазын күүседип шыдавайн турган. Кажан бо доктаалдарны удуртулга болдуруп алгаш, дээштиг ажылдарны чорудуп, ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилер-биле демиселди күштелдирген соонда районо коллективи 1977 чылдан бээр мурнакчыларның одуруунга кирген.

СЭКП обкомунуң II база партия райкомунуң III пленумнарының доктаалдарында салган сорулгаларны күүседир талазы-биле чамдык партия организацияларының, бүдүрүлгелер, организациялар удуртукчуларының кошкак ажылдааның маңаа айытса чогуур. Бо доктаалдарның амыдыралга боттаныышкынын доктаамал контрольдавайн турарының уржууида ниитиниң корум-чурумун үрээр, ооң өнчү-херекселинге камналга чок, арагалаар чоруктар чамдык черлерде ам-даа бар болуп турар.

Күрүнениң өнчү-херекселизи болур малды кадарган чамдык кижилерниң арагалаар, ооң уламындан өресамчыгдалга онаажыр чоруктары кайы-даа совхозтарда ам-даа хөй. Чижээ, «Мөген-Бүрен» совхоз 1976 чылда 29 баш хой чидирген болза, бо чылдың эрткен сес айларында 100 баш, «Малчын» совхозка 142 хойну 1976 чылда самчыгдаан турган болза, бо чылын 172 баш чедир өскен.

Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, ук совхозтарда парткомнар, дирекциялар болгаш кодээ Советтерниң күүскомнары кадрларны кижизидер, даанган ажыл-херек дээш олардан негелдени хүн бүру тургуспайн, кошкатканы база бо талазы-биле эрттирген хуралдарның дээш чок болганын, хүлээп алдынган шиитпирлериниң күүсеттинмейн турганының херечизи бо.

СЭКП обкомунуң II база партия райкомунуң III пленумнарының доктаалдарын күүседир талазы-биле ажылды ам-даа экижидери — совхозтарда парткомнарның, партия организацияларының, ажыл-агый болгаш бүдүрүлге удуртукчуларының, кодээ Советтерниң болгаш хөй-ниити организацияларының соңгаарлаттынмас сорулгазы болур. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыыр талазы-биле кижизидилге ажылын чоң ортузунга моон-даа дээштиг чорудуп, аңаа хөй-ниити организацияларның күжүн долузу-биле ажыглап, оларның ролюн бедидер, негелдени күштелдирер ужурлуг бис.

Т. ХЕРТЕК.
СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң инструкторуу.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

ДОҢГУТКАН

Август 29-та № 201 солунга «Доңгун аажы-чаң» деп эгелиг. Ак-Чыраа суурнуң хуучу кежигүннериниң чагаазы парлаттынган. Тус суурда садыгжылар Чечек Хуурак, Михаил Монгуш оларның садып алыкчының негелде херегледин дыңнаап, хүлээп албазын, садып алыкчыларга доңгун, каржызын чагаада шүгүмчүлеп бижээн.

СЭКП Өвүр райкомунуң секретары Т. С. Доңгактың редакцияга бижээни:

Районо баштаар черниң хуралынга садыгжылар Ч. Хуурак, М. Монгуш оларның ортек талазы-биле хажыдыышкыннарны кылып, садып алыкчыларга эвилең, ээлдек эвезиниң фактылары хыналдадаа бадыткаттынган. Садыгжылар бо бүгү дээш буруузун билинген, администрация талазы-биле оларга сөөлгү доңгулда хүлээткенин район баштаар черниң даргазы Д. С. Норзаев райкомга дыңнаткан. Ак-Чыраа магазинниниң ажылын доктаамал контрольга алган турарын районнуң садыг килдизиниң эргелекчизи К. Шойзатка дааскан.

«БАШ САНЫ ӨСПЭЭН»

Мындыг эге-биле бо чылдың август 18-те Ш. Монгуштуң корреспонденциязы парлаттынган. Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарында чылгы малды өстүрер талазы-биле ажылдың багай чоруп турарын тус чүүлде шүгүмчүлеп бижээн.

Райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң зоотехниги А. Т. Пидюгоровтуң редакцияга дыңнатканы:

Сөөлгү чылдарда совхозтарда чылгы мал ажылы сандаргай деп авторнуң бижип турары чөп. Харын-даа чылгының ылаптыг учёду чок деп болур. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери мал ажылында бо чугула адырны кичээңгейге албайн келген. Ооң уламындан чылгычыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың июль 14-те доктаалынга үндезилээш, Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитеди «Районда совхозтарга чылгы малды өстүрер хемчеглер дугайында» шиитпирни хүлээп алган. Амгы үеде совхозтарда чылгы малдың саналгазын чорудуп турар. Чылгыны кайы-хамаан чок садар, чарыгдаар чорукту соксаткан.

Чылгы өстүрериниң талазы-биле «Алдан-Маадыр» совхозту үдегер-дуржулгалыг ажыл-агый болдурарын планнап, черле моон соңгаар районнуң совхозтарынга чылгы мал ажылын сайзырадыры көрдүнген.

Кызылдың дааранылга фабриказының коллективинде онгу беш чылдың мурнакчылары хөй. Оларның бирээзинге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Долчанмаа Иргитовна Борбак-оол хамааржыр. Ол эм 1980 чылдың июнь айның үлүүнде ажылдап турар. Бүдүрүлгениң мурнакчызы шалыпчы болурдан аңгыда, ажылды бедик шынарлыг бүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: Д. И. Борбак-оол.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

БЕДИК ШАҢНАЛ ХОЙЖУЛАРДА

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга Чагаазынга харыы болдуруп шудургу ажылдаарын «Алдан-Маадыр» совхозтуң Чечектигде хойжу бригадазының малчыннары илергейлээш, сөзүнге ээ болганнар.

Хойжулар 1977—1978 чылдарның кыжынында мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирип, малдың баш санын камгалаарының хемчеглерин экижиттиншаан, хойнуң хураганнаашкынынче, чаш малды менди доруктурарынче кичээңгейни күштелдирген.

Бригада хойжуларының чоокта болган хуралынга СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломун база 800 рубль-биле кады шаңнаткан.

Бедик шаңналды хүлээп ап тура Сокен-оол Ондар, Мистыы Сарыгаар, Сүрүң-оол Ховалыг, Дамдын Ховалыг олар сөс алгаш, СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле ажылдаарын илергейлээннер. Бригаданың малчыннары мал кыштагладышкынынга белеткелди чорудуп, бригада 270 тонна сиген белеткээр хүлээлгезинге ам-даа 50 ажыг тонна чедирбейн турарын чугаалааш, мал чеми белеткелдин ам-даа уламчылаарын бригаданың малчыннарының мурнундан хүлээнгеннер.

М. СЕВЕН.

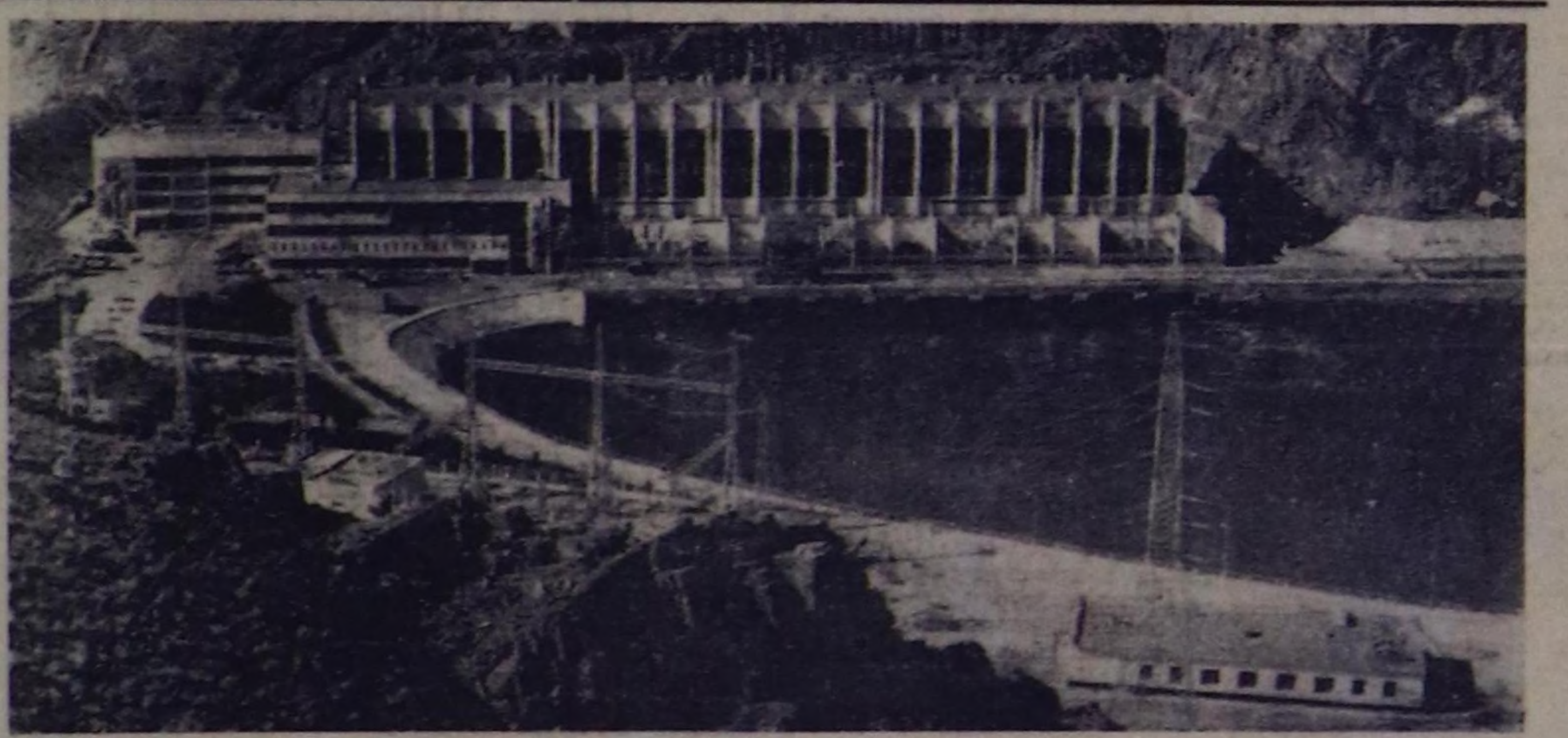

КАЗАХ ССР. Капчагай деп кылымал далайның чоогунда совет кижилерниң тутканы Капчагай хоорай өзүп, калбарып турар. Ооң эриинде ГЭС-ти туткан. Ол станция Казахстанның найысылалы Алма-Атага чиик өртектиг токту бере берген. Или хемниң плотинага моондактаттынган суу каналдар дамчыштыр элезинниг ховуларже агып, мурнунда ажыглаттынмайн турган он-он муң гектар черни суггарган. Ам ында совхозтар рис тарып, хой өстүрүп турар.

Суг шыгжамырының эриинде портту туткан. Оон Балхаш чоогунуң мурнунда кижи чеде албас районнарынче улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин чорудуп турар.

Хоорайда балык комплекизи, фарфор заводу бар. Элеваторнуң ийиги ээлчээн ажыглалга киирген, дээрбе заводунуң тудуу кидин түлүк.

ЧУРУКТА: Капчагай ГЭС.

Г. ПОПОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ССРЭ Конституциязының хүнүнге

КИЖИНИҢ ЭРГЕЛЕРИ: хоойлулар болгаш амыдырал

Совет хоойлужудулганың Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң директорунуң оралакчызы, юридиктиг эртемнерниң доктору Константин **ГУЦЕНКОНУҢ** ПМА корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылары.

— Октябрь 7-де чаа Совет Конституцияның бир чыл оюн байырлап эрттирер болгай бис. Ынчаарга ийи айдан бечии-ле ажыг үе эртерге, 1948 чылдың декабрь 10-да КНО-нуң хүлээп алганы кижиниң эргелериниң Бүгү-нити декларациязы база 30 харлаар болгай. Идеология талазы-биле бистиң даштыкы удурланыкчыларывыс ол документилерни деңнеп тура, «оларның ниити утказы молдуунда дөмей-даа бол», «кайызы-даа амыдыралга дүүшпейн турар» документилер-дир деп түңнелди кылып турарлар болгай. Ол дугайында чүнү чугаалап болур силер, Константин Федорович?

— Ындыг чугаалрның чүгле бир дугаары шын боор турар. Кижиниң эргелериниң Бүгү-нити декларациязында бижиттинген чүүлдерни совет хоойлужудулга болгаш ону амыдыралга ажыглап турарының практиказы эң эгезинден тура-ла дыка мурнап дүрүмчүткен турган. Экономиктиг, социал болгаш культура эргелериниң дугайында Делегей Кереэзинге база хамааты болгаш политиктиг эргелер дугайында Делегей кереэзинге сеелүнде тускай быжыглаан чүүлдер база-ла ССРЭ-ге шагда боттанган турган. Ол документилерни бадылап турда, Совет Эвилели эң баштайгыларның бирээзи болган болгаш ол талазы-биле бодунга чогуур делегей хүлээлгелерин-даа алган. ССРЭ-ниң чаа Конституциязы кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын долузу-биле боттандырарының херээнге база бир чугула базым боор турар.

Ынчаарга Бүгү-ниитс декларациязы болгаш үстүнде адаанывыс делегей пактылары чамдык чурттарда шынап-ла боттанмайн турар дээрип-ле шын. Чижээ, АКШ-ты ап көрээлиңер. Тус чурттуң эрге-чагырга черлери ол пактыларга кажан-даа чогуур кичээңгей салбайн келген. 1953 чылда, ол пактыларны чаа-ла ажылдап эгелеп турда, АКШ-тың ынчаарда күрүне секретары турган Джон Фостер Даллес «АКШ-тың чазаа ындыг янзылыг пактыларга киришпес болгаш оларны сенатка бадылаар кижилер киирбес-даа» деп медеглээн. Оон бээр ам чээрби беш чыл эрткен, ол үениң дургузунда ол талазы-биле кандыг-даа өскерилгелер болбаан. Кижиниң эргелериниң айтырыгларының талазы-биле делегей пактыларынга АКШ «болур-чогуур кичээңгейни салбайн келген» болгаш ол чорук кижиниң эргелеринге хамаарыштыр КНО-нуң хүлээп алганы Бүгү-нити декларациязының 30 чыл болур оюнуң бүдүүзүнде дыка таарымча чок боор турар» деп АКШ-тың КНО-да төлээлекчизи Эндрю Янг медеглээн.

— Ынчаарга чогум-на харын Каттышкан Штаттар, ылаңгыя Дж. Картерниң администрациязы, «кижиниң эргелерин камгалаарын» бодувустуң даштыкы политикавыстың үндезини кылган бис деп медеглээннер болгай...

— Оларның ындыг медеглелдеринде мораль-даа, юридика-даа талазы-биле болур-чогуур үндезин чок боор турар. Оларның чорудуп турар политиказы харын моральга удур боор турарын делегей билир. Кижиниң эргелерин хамыктың мурнунда харын Каттышкан Штаттарда үреп турар, дөрт америк кижи бүрүзүнүң ужу политиктиг истелгеге таваржып, дөрт дугаар американ бүрүзү эң ядыы байдалда чурттап, өңгү американ бүрүзү бижик билбес боор, адак соонда политиктиг өлүрүүшкүннер Америкада барык хүннүң чыгыы боор турар дээрзин айтырга-ла четчир. Оон аңгыда, чили хунтаның, Мурнуу Корейниң эрге-чагырга органнарының араатан сыг чоруктары, Никарагуада боолап өлүрүүшкүннер, Израильдиң эжелеп алганы араб девискээрлерде кижиниң эргелерин дорамчылап турары, Африканың мурнуу чүгүнде апартеид дээн чижектиг чүүлдер болгаш ол ышкаш өске-даа ындыг чүүлдер АКШ-тың эрге-чагыргаларының деткимчезиниң ачызында боор турарын бодап көөрге, АКШ-тың амгы администрациязының кижиниң эргелериниң камгалалынга хамаарыштыр медеглелдеринде бичии-даа шын чүве чок.

АКШ-тың бодунда кижиниң дыка хөй эргелерин (ылаңгыя, ажылдаар, социал хандырылга алыр эргелерин болгаш өске-даа эргелерин) хоойлу ёзугаар быжыглаваан ийикпе, азы шуут каржызы-биле үреп турар. Кижиниң эргелериниң дугайында эң чугула делегей дугуржулгаларын ол чуртта шуут херекке албайн турар. Геноцидти болдурбазының дугайында база ол дээш чогуур харысалганы хүлээдириниң дугайында КНО-нуң хүлээп алганы, 80 ажыг күрүнелерниң чүүлдүг деп санааны чугула Дугуржулганы Каттышкан Штаттар бадылаваач. Сөөк-язы ылгаашкынының бүгү хевирлерин узуткаарының дугайында Дугуржулганы АКШ база-ла тооп көрбээн. 40 ажыг күрүнелерниң ат салганы, хамааты база политиктиг эргелерниң дугайында Делегей пактызынга АКШ мынчага дээр каттышпаан. Американың эрге-чагырга органнарының тускай дыңнадыгларын ёзугаар алырга, АКШ кижиниң эргелериниң айтырыгларының талазы-биле амгы үеде күштүг боор турар 40 делегей дугуржулгаларының чүгле 10-ун бадылаан боор турар.

Вашингтон администрациязының чарлааны «кижиниң эргелерин камгалаарының» политиказы дээрге чүгле «экспортка» таарыштырган чүүл боор турар. Өске чурттарның, бирги ээлчегде социалистиг чурттарның иштики херектерин канчаар шиитпирлезе чогуурул дээрзин официалдыг Вашингтон бар шаа-биле өөредип сургаарын оралдажып турар. Ол база-ла моральга болгаш эргеге удур чүве-дир, чүге дээрге Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың Түңнел документизиниң кол-кол принциптериниң бирээзин көзүлдүр-ле үреп турар, а мында «хоойлуларны болгаш административтиг чурумнарны күрүне бүрүзү боду доктаадып тургузар эргени» хүндүлеп көөрүн Чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелерге ол принципти хүлээткен болгай. Өске сөстер-биле чугаалаарга, хоойлуларның амыдыралга күүселдези хамыктың мурнунда капитализмниң кол чурту—АКШ-та боттанмайн турар.

— Ынчаарга ССРЭ-де база-ла кижиниң-кол эргелерин чүгле саазын кырында бижээн боордан башка, херек кырында сагывайн турар сүг-сүг деп чамдык даштыкы солуннар бижип турар болгай...

— Ол дээрге хоозун чулчуруушкун-дур. Аңаа хамаарыштыр чүгле чамдык фактыларны безин көөр болза, ол чулчуруушкунның хоозуну дораан илдең апаар. Чижээ, эң кол эрге болур ажылдаар эргени ап көрээлиңер. Ажыл чок кижи политика-даа, эртем-даа, уран чүүл-даа кыла албас деп Карл Маркс шагда-ла чугаалаан. ССРЭ Конституциязы кижи бүрүзүнге ажылдаар эргени магадылап турар. бистиң чуртувуста чылдын-на 10 миллион хире кижи ажыл-биле хандыртынып турар —ол болза өөредилге черлерин дооскаңнар, бүдүрүлгениң механизациязының болгаш автоматизациязының түңнелинде ажылындан хостаттырган кижилер боор турар. Чүгле 1977 чылда безин биске 250 улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни тудуп тургусcан, ынчангаш чурттуң чамдык районнарында ажылчын холдар чедишпес боор турар. Ынчалза-даа ындыг байдалдарда безин ССРЭ-ниң чаа Конституциязы ажылдаар эрге дугайында чүүлге кижи бүрүзүнүң мергежилинге, аргашинээзинге, профессионал белеткелинге, эртем-билиинге дүүштүр чогуур ажылды шилип ап болур эргени немээн. «Кижи бүрүзү амыдырап чурттаарынга эргежок чугула күш-ажылды хостуг шилип ап болур» деп чугаалап турар экономиктиг, социал болгаш культура эргелериниң дугайында Делегей кереэзиниң 6 дугаар чүүлүн бистиң Конституциявыс ынчаар тодараткан. Он миллион америк ажыл чоктарда ындыг «хостуг шилилге» кайда боор, чүге дээрге АКШ-та ажыл чоктарның коэффициентизин күрүне өжегээр сагыштыы-биле деткип турар—1978 чылда ол коэффициентини ажылдап турар бүгү кижилерниң санындан 5,5 хуу кылдыр планнаан. Ынчангаш АКШ-тың-даа конституциязында, ол ышкаш барын блок талазы-биле ооң эвилелчилериниң хөй нурууузунуң-даа конституцияларында ажылдаар эрге дугайында ийикпе, азы өске-даа чугула экономиктиг база социал эргелер дугайында чаңгыс-даа чүүл чок боор турары таварылга эвес. Ук блоктуң кежигүннериниң аразында чаргылаан дугуржулгаларда база-ла ол дугайында чүнү-даа ыттаваан. Чижээ, Европа чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның бадылааны кижиниң эргелерин болгаш кол-кол хосталгаларын камгалаар дугайында Кереэде экономиктиг база социал эргелер дугайында кандыг-даа чүүл чок. Ол эргелерни ук чурттарның база бир амгы дугуржулгазында—Европаның социал хартиязы дээр дугуржулгада «чажырып

Культура одагларының кышка белеткели

СЕПТЕЛГЕ КЫЛДЫНЗА-ДАА...

СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Кодээниң чурттакчы чонунуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» хүлээп алган доктаалы үнгенден бээр бир чыл чоокшулап турар. Ук доктаал үнген соонда дарый чер-черде ону амыдыралга боттандырып эгелей берген.

Ол доктаалга хамаарыштыр чамдык ажылдар бистиң республикада кылып чоруттунуп турар. Кодээниң Культура бажыңнарында агиткультбригадалар тургустунгулаан. Олар, ылангыя часкы, күскү улуг кампаниялар үезинде солун концерттиг үнүүшкүннерни кылып турар. Оларда чүгле концерт эвес, харын эмчилер, баш таарар кижи, лекция, беседа кылыр кижилер хаара туттунган болгулаар. Ынчангаш олар кодээниң ажыл-ишчилеринге чүгле концерт көргүзүп бээри-биле кызыгаарланмайн, өске-даа дузаны чедирип турары өөрүнчүг.

Кыш, соок дүжери чоокшулаан. Культура албан черлери аңаа база баш бурунгаар белеткенир ужурлуг. Тес-Хем районда бо талазы-биле байдалды көрээли.

Районда он алды культура албан черлери ажылдап турар. Эрткен чылга деңнээрге оларның ажылы бо чылын ниитизи-биле ээп экижээн. Четчир санныг кадрлар-биле хандыртынган. Ам кышка белеткел кандыгыл?

Самагалдайның Культура бажыңының (директору Т. Баазан-оол) ишти, дашты-даа көрүштүг, арыг-силиг. Септелгени өй-шаанда чайын чоруткаш, эрте дооскан. Ук Культура бажыңы чылыг, чырык чаагай кылдыр септеттинген, кескү агитацияның материалдарын шевергин кылгылааш, иштин, даштын аскылаан болгаш бажыңның шалазын, соңга чаактарын дозулаан.

Чодурааның, Ак-Эриктиң болгаш Шуурмактың культура бажыңнары болгаш библиотекалары кышка ниитизи-биле эки белеткенген болду. Ынчалза-даа ол культура албан черлериниң бажыңнары ирип, аажок эргижирээн. Чоокку чылдарда чаа, таарымчалыг бажыңнар тудары чогуур черлер өөренип көөрү күзенчиг.

Районнуң болгаш Шуурмактың библиотекаларының ажылдакчылары септелгени боттары эки шынарлыг кылып дооскааннар. А Шуурмактың кодээ библиотеказының турар чери таарымча чок. Ону чурттакчы бажыңының бир өрээлинде дерип тургускан. Ооң хана өттүр бир өрээлинде чурттакчы өг-бүле бар. Оон хана өттүр янзы-бүрү үннер чаңгыланып кээр. Ону дыңнаары кымга-даа солун эвес. Кодээ Совет бо талазы-биле дарый хемчег алыры негеттинип турар.

Септелге, кышка белеткел болгаш черле ниити байдал Ү-Шынаа кодээ клувунда база библиотеказында кончуг куду деңнелде. Клубтуң даштыкы хевири безин түреңги кылдыр костур. Чавыс, ишти тар, крышаның шиферлериниң чамдык-кезии сойлуп калгылаан, эжии шоочаланмас. Кирер аксында хос черде куруг шилдер козурулгай чыткылаар. Кинобудкаже кире бергеш, кижи кайгап каар, септелгени шала-була кылган. Печказы бузук, ында-даа, библиотекада-даа ток дамчыыр сывырыңгак чиңге демирлер чаңнагаш, чавыс халаа бергилээн тургулаар. Өрт айыылы үнер болза ында өртке удур херекселдер барык чок деп болур. Клуб эргелекчилери үргүлчү солчур. Ам база-ла чаа келген аныяк кижи ажылдай берген. Ооң ажылы кошкак хөнүкпээн. Ам хөделип эгелээр боор.

О. Шынааның Культура бажыңының септелгезин ниитизи-биле эки чоруткан. Ынчалза-даа, элдеп чүве, ону школаның интернады кылдыр түр «хуулдурупканындан» клуб ажылы кошкак чоруттунмайн турар болду. Чаа школа туттунуп турар, ооң тудуу болу бээрге-ле, клуб ажылдап эгелээр хире. А ол школа та кажан-чежен бүдер чүве?..

Берт-Дагның Культура бажыңы чаа туттунган хирелиг, одаглга системазы эки кылдынмаан, ийиги каътче үнер чадааның туттунар черлери үрелип, бустур чыгай берген. Черле ниитизи-биле кылыр, септээр үүрмек черлер-ле хөй бажың болду.

Районнуң культура албан черлерин кезип көрүп чорууру ногаанчыдылга талазы-биле, өртке удур херекселдер талазы-биле кончуг четпес. Культура ажылдакчылары ону эдип алырын аазааннар.

Кышка одаар чүүл белеткээри чугула хемчеглерниң бирээзи. Районнуң культура албан черлериниң одаар чүүлдүнүң ниити планы 98 кубометр токпак ыяш, 315 тонна хөмүр-даш бооп турар. Ам херек кырында бажың чанында сөөртүп эккеп алганы 55 кубометр токпак ыяш, 179 тонна хөмүр-даш бооп турар. Соок дүшпээнде ону чедир сөөртүп алыр хемчеглерни ап турар. Культура албан черлериниң кышка белеткел ажылында четпестерни дарый чайладыры чугула.

И. ВАСИЛОВСКАЯ,
Д. ШАКТАР,
Т. ЛЮНДУП,
Культура министерствозунуң ажылдакчылары.

ХЛЕБ — ХҮН БҮРҮНҮҢ ЧЕМИ

Кунгуртугда хлеб быжырар черниң найыралдыг коллективи СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, оңгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш улуг тура-соруктуг ажылдап турарлар. Коллективтиң ажылчыннарының аразында чылдың эгезинден бо хүннерге чедир планын күүсетпейн барган кижи чок. Ынчангаш олар ай, квартал планын ниитизи-биле 110—120 хуу күүседип келген.

Хлеб быжырыкчыларының саны алды-ла кижи. Олар ийи ээлчегге үстүп алгаш, ажылдап турар. Бир ээлчегниң ажылчыннары 600—800 хлебти быжыргаш, Кунгуртуг суурнуң чурттакчыларын эки шынарлыг, чаагай амданныг хлеб-биле бүрүн хандырып турар. Коллектив бо кварталда 15 тонна хлеб быжырар хүлээлгезин херек кырында 19 тонна чедирип турар.

Бүгү улустуң байырлалы — ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар хөй. Хлеб быжырарын шалыпкын болгаш бедик шынарлыг кылыр мастерлерниң саны өзүп турар. Ылангыя бо черниң хоочун ажылдакчылары Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи хлеб быжырар черниң эргелекчизи Клавдия Чыпсыңмаа, Галина Кыргыс, Алдын-кыс Соян оларның бүдүрүлге көргүзүглери улуг.

Даандырган ажыл-херээнге ак сеткилдиг, кызымак, 10 чыл ажыл стажтыг Наталья Чыпсыңмаа, Зоя Сундуй, Лидия Чаш-оол олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, бедик арга-дуржулгазын аныяктарга күзелдии-биле дамчыдып берип турарлар.

Хлеб быжырар черниң коллективи чоннуң аъш-чем продуктуларының шынарын бедидер, ассортиментизин көвүдедир сорулгаже улуг кичээнгейни салып турар. Хлеб — хүн бүрүнүң эргежок чугула чеми. Ынчангаш хлебтиң шынарын экижидер, үүрмектелип, дүрген кадыйчал болбазын база ооң амданныг шынары эки болзун дээш чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар. Ооң түңнелинде оларның быжырып үндүрүп турар хлевиниң шынары бедээн.

Коллективтиң ажылчыннары бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын экижидер, кылып турар продукт аймаан камналгалыг ажыглап, үрей кылыр чоруктарны болдурбас болгаш бүдүрүлгениң санитарлыг байдалын экижидеринче улуг кичээнгейни салгаш, чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, социалистиг чарышты боттарының аразында калбарткан ажылдап турар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: бүдүрүлгениң мурнакчылары (үстүнде оң талазындан) З. Сундуй, К. Чыпсыңмаа, М. Мунзуй; адаанда — А. Соян ажыл үезинде.

Авторнуң фотолары.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЛЕНИНЧИ ПРИНЦИПТЕРГЕ ШЫНЧЫ ЧОРУК

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Бакуга чугаазы делегейниң хөй-ниитизиниң болгаш парлалгазының кол кичээнгейинде турбушаан. Ол чугаада делегейниң эң чугула айтырыгларынга ханы анализ бердинген, политиктиг байдалды үндезини-биле экижидери дээш улам ыңайгы демиселдиң өйү келген чугула сорулгалары тодаргайлаттынган деп, совет удуртукчунуң чугаазын тайылбырлавышаан, янзы-бүрү чурттарның парлалгазы, кескү хөй-ниитичи болгаш политиктиг ажылдакчылары онзалап демдеглеп турар.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазында тайбың дээш, дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының ханыладыры дээш улам ыңайгы демиселдиң чугула чүүлдери тодаргайлаттынган деп, **Болгарияның даштыкы херектер министриниң оралакчызы Марий Иванов** медеглээн. Социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуңма партияларының болгаш чурттарының аразында харылзаа байдалдарының айтырыынче Л. И. Брежневтиң улуг кичээнгейни салганы база кончуг чугула.

Л. И. Брежневтиң чоокта чаа Крымга акы-дуңма партияларның болгаш күрүнелерниң удуртукчулары-биле ужуражыышкыннарының үезинде чедип алдынган болгаш эң чоокку келир үениң-даа, ээп ырак үениң перспективазын-даа хаара туткан чаа дугуржуушкуннар боттарының калбак кады ажылдажылгазынга үндезилээш, акы-дуңма чурттарның тус бүрүзүнүң улам ыңай хөгжүүрүнге күчүлүг дөмекти берип, оларның дугуржуушкуннуг даштыкы политиктиг угланыышкынын хөгжүдеринге болгаш боттандырарынга дыка улуг салыышкын болуру чигзиниг чок. Л. И. Брежневтиң чугаалап турганы акы-дуңма чурттарның кады ажылдажылгазы тайбың дээш демиселге бистиң чаа-чаа чедиишкиннеривистиң үндезини-дир.

Азербайджанның найысылалынга Л. И. Брежневтиң чугаазы ханы анализ-биле, делегейниң эң чугула айтырыгларын, ооң иштинде Чоокку Чөөн чүк кризизинге хамаарышкан айтырыгларны-даа, принципиалдыг көөр чорук-биле демдеглеттинген — деп, **Польшаның «Трибуна люду»** солуну бижээн. Кэмп-Дэвидке үш талалыг сүлчээлежилгениң түңнелдерин совет удуртукчузунуң болгаш үндезилелдиг шүгүмчүлээш, Чоокку Чөөн чүк айтырыын шын-биле шиитпирлээриниң үндезин аргаларын херексевес, таарыштыр шиитпирлээшкинниң кайы-бир дүрүм ёзугаар киржикчилерин калыыр азы ооп каалтар, оларның эрге-ажыктарын чишке каап бээр, боттарының негеделерин албадаар дээр кандыг-даа оралдажыышкыннар ёзулуг, бодунуг таарыштыр шиитпирлээшкинге кажан-даа чедирбес дээрзин онзалап демдеглээн деп, ол солун айыткан.

Акы-дуңма чурттарның кады ажылдажылгазының мурнунда чаа улуг перспективалар бар дээрзиниң дугайында Л. И. Брежневтиң сөстери моол улуска база ханы утка-лыг деп, **МАР-ның Улустуң Улуг хуралының даргазы Н. Лувсанчултэм** медеглээн. Совет Эвилели-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле Моол Арат Республиканың хөй талалыг үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазы социалистиг тургузуушкунунуң эң парын болгаш янзы-бүрү айтырыгларын чедиишкиннииг шиитпирлээрде бистиң чуртувуска дузалавышаан, быжыгып, калбарып, алызындан кайгамчыктыг түңнелдерни берип турарының чаа-чаа чырыткылаңчак бадыткалдарын Моолдуң ажылчы чоннары хүн бүрү көрүп турарлар.

Дуюкаа дугуржулгалар кылыр чорук Чоокку Чөөн чүкте чөрүлдээлиг месилдежиишкиннии таарыштыр шиитпирлээринге чедирип шыдавас дээрзин долу барымдаалыг айыткаш, Л. И. Брежнев ол девискээрде байдалга ханы болгаш бүгү талалыг анализти берген деп, **Ливанның «Ан-Нида»** солуну демдеглээн. Чоокку Чөөн чүк чөрүлдээзин ёзулуг таарыштыр шиитпирлээриниң чүгле чаңгыс оруу бар. Ол орук — 1967 чылда Израильге ээлеттирген бүгү араб черлерин бүрүн хостаары, Палестинаның араб улузунуң дүрүм ёзугаар эргелерин, ооң бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузуп алыр-даа эргезин бүрүн болгаш чугаажок хүндүлээри, бо девискээрниң бүгү чурттарының идегелдиг магадылаттынган айыыл чок чоруун хандырары-дыр.

Совет Азербайджанның найысылалынга чүве чугаалап тура, Чоокку Чөөн чүктүң чугула болгаш чидиг айтырыгларынга хамаарыштыр Л. И. Брежнев ол девискээрге бүгү-ниити таарыштыр шиитпирлээшкин сонуургалдыг бүгү талаларның, оларның аразында Палестинаны хостаарының организациязының база киржилгези-биле харын болдунган турун болурун онзалап демдеглээн деп, **Францияның «Монд»** солуну бижээн.

Кэмп-Дэвидке чугаалажыышкыннарының түңнелинде тургустунган байдалды барымдаалаап, ССРЭ-ниң туружунга хамаарыштыр Л. И. Брежневтиң тодаргай тайылбырлаан чүүлүн Чоокку Чөөн чүк кризизин башкаланчак дуюкаа шиитпирлээринге удурланып турар араб чурттарга улуг деткимче кылдыр үнелеп көрзе чогуур деп, Францияның өске солуннары демдеглээн.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынының быжыглаарынче болгаш ханыладырынче, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарынче угландыр Совет Эвилелиниң чорудуп турар политиказы хөгжүп орар чурттарның эрге-ажыктарынга бүрүн долу таарыжып турар деп, **Малагасийниң «Имуңгу Вауву» солуунунуң кол редакторы Морис Ракутубе** медеглээн. Социалистиг өнчүр улуг күрүне — ССРЭ — улустарның, оларның аразында Азия, Африка болгаш Латин Америка улустарының тайбың, хосталга, хамаарышпас чорук, социал дээшиилге дээш демиселин быжыы-биле шиитпирлиг деткип турарының чаа кескү болгаш бүзүреддиг херечизи Л. И. Брежневтиң Бакуга чугаазы болган. Советтер чуртунуң тайбынга ынакшылдыг ленинчи политиказынга бүрүн каттыжып, ону деткип турар бис деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның тускай корр.). КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXIII сессиязының баштайгы хүнүнде-ле эгелээн ниити политиктиг дискуссияга ооң киржикчилериниң кол кичээнгейин амгы үениң эң чугула айтырыглары, чүнүң-даа мурнунда боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадыр, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар талазы-биле күжениишкиннер хаара туткан. Амгы шуулганның мурнунда турар сорулгаларда боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырын болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын ханыладыры ышкаш ындыг чугула сорулгалар чок дээр дугайында бодал ЮСФР-ниң даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары И. Врховецтиң, Бангладештиң даштыкы херектер министри М. Хактың, Маврикийниң премьер-министри С. Рамгуламның чугааларында илереттинген.

Чепсеглениишкинниң дүжүреринче, чижээ, ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадырынче, делегей харылзааларынга күштүг ажыглаарын хоруурунче, чепсеглениишкинниң дүжүрер талазы-биле делегей конференциязын чыылдырарынче угланган Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның эгелекчи саналдарын Кубаның даштыкы херектер министри И. Мальмиерка деткээн.

Боо-чепсекти соксаал чокка эндере бүдүрериниң оруунче шилчээн болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаарынга шаптыктап турар Барыын чүктүң империалистиг бөлүктерин ол шиитпирлии-биле буруу шапкан. Бодунуң барыын чүкте эвилелчилеринге чашпаалаарын бүгү талалыг оралдажып турар болгаш бодунуң гегемонистиг база ээлекчи чүткүлдеринге кандыг-даа чигзиниишкинни болдурбайн турар Пекинниң удуртулгазы америк империализм-биле болгаш НАТО-биле бир аай хөделип турар деп, ол министр онзалап демдеглээн. Маадырлыг Вьетнамга кыжанышкыннардап ол онза кескүзү-биле илереттинген.

Араб улустарга удур Израильдиң агрессиязының түңнелдерин быжыглаан Кэмп-Дэвидке чажыт чаңгыс талалыг дугуржулганы Ирактың даштыкы херектер министри С. Хаммади шиитпирлии-биле буруу шапкан. «Кэмп-Дэвидке болган дугуржулгалар чаңгыс-даа улустуң чөпшээрежип шыдавазы дорамчылалдыг дүжүп берикчи керээни чарып алырын чүгле чажырып турар чүүл болур» — деп, ол онзалап демдеглээн.

Бүгү сонуургалдыг талаларның киржилгези-биле Чоокку Чөөн чүкке бүгү талалыг таарыштыр шиитпирлээшкинни болгаш ол навыга чөптүг, быжыг тайбыңны тургузары дээш Ирактың делегациязының баштыңы саналдаан.

В. МАТЯШ,
Ю. РОМАНЦОВ.

каан», ол чажырарда, ук дугуржулганың кол-кол чүүлдери хей хоозун болур кылдыр ынчаар, хөй-ле янзы-бүрү чылдагааннар кирип тургаш, чажырып каан.

— «Кандыг-даа чылдагаан-биле, чижээ, кижиниң язы-сөөгүн, кежиниң өңүн, эр, херээженин, дылын, шажын чүдүлгезин барымдаалап алалай көөр чорукка удур угланган» делегей пактыларының бирээзинде «Хамык улус хоойлу мурнунга деӊ эргелиг» деп бижээн... Ол эрге канчаар хандырттынып турар ирги?

— «Экономиктиг, политиктиг, социал болгаш культура амыдыралының бүгү-ле адырларынга» ол бүгү чылдагааннардан хамаарылга чокка кижилерниң деӊ эргезин хандырарын ССРЭ Конституциязы магадылап турар. Деӊ эргени кыяр чорукту кем буруулуг херек деп санаар болгаш хоойлу ёзугаар шиидер деп ында доктааткан. Бистиң дыка хөй бүдүрүлгелеривисте ССРЭ-де чурттап турар бүгү националдар барык шупту ажылдап турар, ынчалза-даа оларның кайы-бирээзи деӊ ажыл дээш өскезинден эвээш төлевир ап турар чорук бисте чок. Ол чүүлге дараазында чүүлдү деңнеп көрүңер, чүл дээрге АКШ-та чурттап турар пуэрто-риканчы өг-бүлелерниң олча-ажыы америк өг-бүлелерниң олча-ажыының 60 хуузунга безин четпес бооп турар. Индей чурттакчыларның кижи бүрүзүнге онаажыр олча-ажык ак кештиг кижиниң ап турар олча-ажыының дөрт хуузунуң бир хуузундан безин эвээш бооп турар.

— Делегей керээлери амыдыралдың бүгү адырларынга «эр улус биле херээжен улустуң деӊ эргезин» хоойлужуткан болгай. Ол эрге амыдыралда канчаар боттанып турар ирги?

— «Херээжен улуска амыдыралдың бүгү адырларынга эр улус-биле бир дөмей деӊ аргаларны тыпсыры-биле ук эргелерниң хандырылгазын боттандырар» деп ССРЭ-ниң чаа Конституциязында бижээн. Херээжен улус бисте эр улус-биле бир дөмей бүрүн деӊ эргелиг. А чамдык чүүлдер талазы-биле олар харын эр улустан ажыг бооп турар. Чижээ, эртем-билиг деңнелиниң талазы-биле олар эр улустан ажып турар. Кадык камгалалында болгаш чырдыышкында албан-дужаалдарның хөй нуруузу, күрүне база ажыл-агый эргелелиниң аппарадында албан-дужаалдарның чартык кезии оларныы бооп турар.

Хоойлу ёзугаар деӊ эргелиг болур чорук амыдыралга база бүрүн деӊ эргелиг болур дээни ол эвес. Херээжен кижиниң организми эр кижиниң организминден кошкак дээрзи билдингир болгай. Ынчангаш, чижээ, 1400 ажылчын мергежилдерниң чүгле 975-ин херээжен улус кылып болур аргалыг, а оон өске артканнары зар-берге күжениишкиннерни негээр, күш-ажылдың хоралыг байдалдары-биле, дүне ажылдаар чорук-биле холбашкан болгаш, херээжен улуска хоруглуг. Ол чугула чүүлдү бистиң чаа Конституциявыста тодаргай быжыглаан. Деӊ эргениң боттаныышкынын «херээжен кижиниң күш-ажылын болгаш кадыын камгалаар тускай хемчеглер-биле, херээженнерниң күш-ажылын ие болур чорук-биле холбаштырар арганы оларга тургузары-биле» хандырарын чаа Конституцияда доктааткан. «Чаш уруглардыг херээженнерниң ажыл шагын чоорту кызырарын» баш бурунгаар көрген. Херээжен кижилерниң күш-ажылын хоойлу ёзугаар камгалап, магадылап турар шак ындыг азы ол ышкаш чүүлдерни Барыын чүктүң чамдык чурттарындан кижи тыппас.

— Эргелерниң бүгү долу хире-чергези-биле кады чаа Совет Конституция хамаатыларның ниитилел болгаш күрүне мурнунга тодаргай хүлээлгелерин база дүрүмчүткен болгай. Ол чорук ук хүлээлгелер эргелерден ажып турар-дыр деп даштыкыда чамдык кижилерниң чугаа кылырынга чылдак болган болгай, ол дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Хүлээлгелер чокта эргелер чок, эргелер чокта хүлээлгелер чок деп эрги шын бар. Ону кижиниң эргелериниң Бүгү-ниити декларациязы база хүлээп көрүп турар. «Кижи бүрүзү ниитилел мурнунга хүлээлгелерлиг, чүгле ниитилелдиң ачызында кижи хостуг хөгжүп болур» деп ында чугаалаан. Колдуунда-ла ол-ла бодалды чүгле өске сөстер-биле илереткенин Барыын чүк чурттарының конституцияларындан-даа көрүп болур.

Кандыг-даа ниитилел кижиниң аажы-чаңынга чогуур кызыгаарларны тургузуп турар, ол кызыгаарлар чокка амыдырал болдунмас. Ол болза, чижээлээрге, кижи бүрүзүнүң идик-хептиг чорууру азы кудумчу шимчээшкининиң чурумнарын сагыыры албан дээн ышкаш ындыг янзылыг болуун дүрүмнер-дир. Ындыг кызыгаарлар кижи биле ниитилелдиң аразында харылзаа-холбаазын чурумчудуп турар.

Социалистиг ниитилелге хамаарыштыр алырга, ол болза, чижээлээрге, ак сеткилдиг ажылдаары, социалистиг өнчүнү камнаары болгаш быжыглаары, Ада-чуртун камгалаары, ажы-төлдүң кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыры, улустарның найыралын быжыглаары, бойдусту камнаары, тайбыңны деткиири болгаш быжыглаары дээн чижектиг чүүлдер-дир. Чогум-на харын ниити кижи төрелгетенниң норма-чижектерин көргүскен ол хүлээлгелерни чаа Совет Конституцияда бижээн. Оларның кол сорулгазы болза совет кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын бүгү талазы-биле бүрүн боттандырарынга чогуур таарымчалыг байдалдарны тургузарында болур.

Беседаны Юрий ШЕБАЛИН эрттирген.

(ПМА).

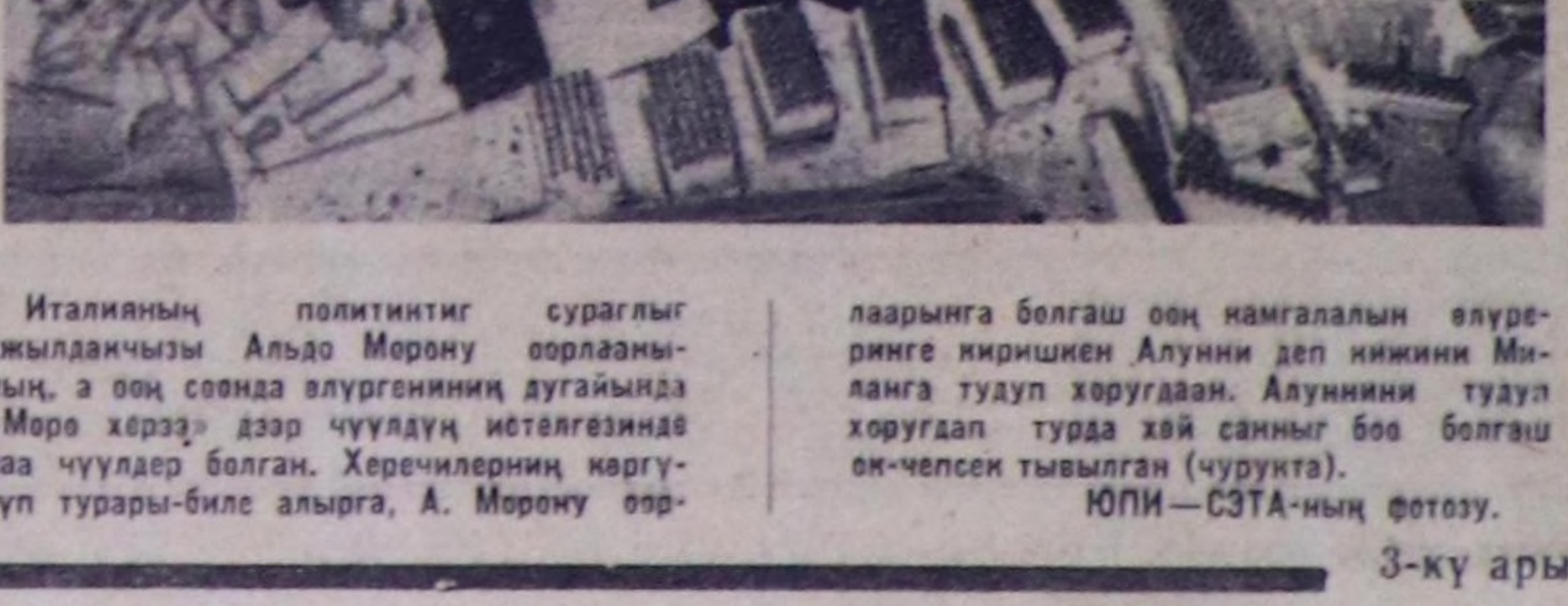

Италияның политиктиг сураглыг ажылдакчызы Альдо Морону оорлааның, а ооң соонда өлүргениниң дугайында «Моро херээ» дээр чүүлдүң истелгезинде чаа чүүлдер болган. Херечилерниң көргүзүп турары-биле алырга, А. Морону оорлаарынга болгаш ооң камгалалын өлүреринге киришкен Алунни деп кижини Миланга тудуп хоругдаан. Алуннини тудуп хоругдап турда хөй санныг боо болгаш ок-чепсек тывылган (чурукта).

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Сомосаның буурап турар ёзу-чурумунга удур Никарагуаның патриоттарының маадырлыг демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлеп турар интервьюну Уругвайның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары Р. Арисменди «Нойес Дойчланд» солунга берген. Бир эвес Сомосаны эрге-чагыргадан дүжүр октаптар болза, АКШ-тың Төп Америка чурттарында тургустунганы ындыг ёзу-чурумнар база дүжер дээрзинден америк империализм сестип турар деп, Р. Арисменди демдеглээн.

Уругвайга иштики байдал дугайын чугаалап тура, Р. Арисменди ында ёзу-чурумнуң экономиктиг айтырыгларны шиитпирлеп шыдавазын айыткан. Чуртта үлетпүр бүдүрүлгези кызырылган, кодээ ажыл-агыйда кризис ханылап турар.

Эрге-чагыргага таарзынмайн турар хөөннер Уругвайда калбарган деп, Р. Арисменди чугаалаан. Амгы үеде Уругвайның кара-бажыңнарында политиктиг хоругдаттырганнарның саны 6 муң кижи четкен, а диктатураның чагырып келгениниң бүгү үезинде 70 муң ажыг кижи кара-бажыңнарга, концлагерьлерге кирген.

Өлүрүкчү, шаажылакчы чоруктар, реакция хөделип турза-даа, Уругвайның Компартиязын чылча шаап шыдаваан. Ооң организациялары чуртта ажылдап турар. Коммунистерниң кол сорулгазы — демократиг бүгү күштерниң чаңгыс эвин чедип алыры. Уругвайның болгаш Латин Американың өске-даа чурттарының патриоттары-биле делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының кайгамчык улуг күжүн Р. Арисменди демдеглээн.

БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ангола Улус Республиканың чазаа Анголага удур Мурнуу-Африка Республиканың ээлээш саннык сөөк-язы ылгакчыларының үргүлчүлээн турар агрессиялыг үүлгедиишкиннеринче делегей ниитилежилгезиниң кичээнгейин база катап угландырган.

Мурнуу-Африка Республиканың самолеттары неделя ажыг үениң дургузунда Анголаның агаар девискээр каржызы-биле хажыдып келген, а Мурнуу-Африка шериглериниң Анголаның тускайлаң девискээринче кызыгаар дамчыштыр шургуушкуннары аңаа-ла бир чүүл болу берген деп, АУР-нуң доктаамал төлээлекчизиниң КНО-нуң чиңгине секретары К. Вальдхаймның адынга чоруткан чагаазында чугаалап турар.

Анголаның чазаа Мурнуу-Африка сөөк-язы ылгаар интервентилерге сагындырыг кылгаш, ооң тускайлаң чорууну катап үрээр болгаш ооң улузунга удур халдаашкыннарны кылыр болза, ону көрүп орбас деп медеглээн. Национал катап тургузуушкун талазы-биле бистиң күжениишкиннеривиске хора чедирери-биле үүлгедип турар кемниг болгаш чөңгээлиг чоруктардан үнүп келир уржуктар дээш долу харысаалганы Мурнуу-Африка ёзу-чурум чүктээр ужурлуг деп ында айтып турар. Делегей ниитилежилгезиниң сорулгазы болза Анголаның тускай догуннаан чоруун болгаш бүрүн-бүдүн девискээрлиг турарын хажыдып турар кемниг үүлгедиишкиннери дээш Мурнуу-Африка ёзу-чурумну буруу шавары болур.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Эртен хүн болгаш дүн дургузунда Бейруттуң чөөн районнары — Шияхка база Айн ар-Руммааңга каржы дошкун сегиржип алыышкыннар бооп, үгер-боо октары, миналар частып турган. Консервативтиг шериг кезектериниң снайперлери тайбыңны деткиир талазы-биле арабтар аразының күштериниң туруштарынче боолап, чурттакчыларның боттарының каапкан бажыңнарынче ээп келирин болдурбазын оралдашканнар. КНО-нуң түр күштериниң аразындан норвег шериг албанныгларының бирээзи снайперлерге өлүрткен.

Ливан найысылалдың кыры-биле ийи израиль шуургедекчи ужар-хемелер үнден дүрген ужуп эрткен. Израильдиң шериг-агаар күштериниң самолеттары чурттуң мурнуу районнарының кырында хүннүң-не ужуп, шериг катерлер Ливанның девискээр суугларында доскуулдап келген.

Боттарының контрольдап турар районнарында барыын үзелдиг христиан үүлгедикчилерниң кем-буруулуг херектериниң дугайын парлалга дыңнадып турар.

НОМ — КИЖИНИҢ ӨҢНҮҮ

Ном дээрге кижиниң кала-даа чарылбас өңнүү болгай. Амыдырал дуганыңда хөй-ле чүүлдерни бистер ном дамчыштыр билип ал турар бис. Ынчангаш номга кижи бүрүзү ынак.

Номга ынактарның эки тура ниитилели тургустунган-ла үш чыл ажып турар. Бо үениң дургузунда бистиң республикада эвээш эвес ажылдар кылдынган. Ниитилелдиң хоорай болгаш район салбырлары библиотека ажылдакчыларының, чогаадыкчы эвилелдерниң болгаш өске-даа сонуургалдыг организацияларның деткимчезин ап, оларның күжүнге даянып, чамдык тодаргай ажылдарны кылып чорутан. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар болгаш чечен чогаалды пропагандалаар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

Найысылал Кызылда библиотекалар-даа, ортумак болгаш дээди өөредилге-даа, албан организация-даа черлери хөй болгай. Ынчангаш номга ынактарның саны хөй болуру чугаажок. Номга ынактарның ниитилели найысылалда ном магазиннериниң болгаш библиотекалар ажылдакчылары-биле катай чүгле 1978 чылдың чартыында безин 104 катап ном делгелгелерин, оон иштинде СЭКП-ниң материалдарының талазы-биле 78 удаа делгелгелерни организастаан. Чаа номнарга номчукчулар конференцияларын, сайгарылгаларны, ном базаарларын доктаамал организастап эртирип турар. Ол ышкаш чаа эге организацияларның саның көвүдедиринче кичээнгейни база угландырган. Кызылда ниитилелдиң 50 хире чаа эге организациялары тургустунган.

Номга ынактарның Тывада салбырынга чамдык организациялар, ажыл-агыйлар чогуур дузаны чедирип турары өөрүнчүг. Ол талазы-биле республика типографиязы, Кызылдың дааранылга фабриказы болгаш сүт комбинады база № 1, 2, 3 АТБ-лер, Чадаана АТБ-зи, «Тыва даңгыны» комбинат, «Тес-Хем», Мөңгүн-Тайгада «Мөген-Бүрей» совхозтар болгаш чер-черде өске-даа организациялар ниитилелге улуг дузаны чедирип турар.

Амгы үеде эртем-техниктиг билиглерни шиңгээдиринче болгаш эртем-нептеределдиг литератураны пропагандалаарынче кичээнгейни угландырары чугула. Шак бо сорулганы боттандырарынга номга ынактарның тыва салбыры хире-шаа-биле улуг-хуузун киирип турар. Хоорайларның болгаш районнарның Культура бажыңнарында мындыг янзылыг темаларга делгелгелерни доктаамал организастап турар: «Эртем—беш чылга», «Бешки чылдың үшкү шалыңчы чылы»... оон-даа өске. Оон ыңай эстетика болгаш сагылга-чурумга хамаарышкан литератураларны пропагандалап турар. Элээн хаш бүдүрүлге черлериңге «Культура болгаш кижиниң иштики сагыш-сеткили», «Мээң амгы үе-чергем» деп лекциялар номчуттунган, Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» деп номнарынга сайгарылганы организастап чорутулаан. Ол-ла бүдүн кылып чоруткан ажылдарга номчукчулар хөйү-биле киришкен болгаш ажыктыг санал-оналдарны берген. Бо үениң дургузунда активчилер болгаш баштаар чериниң кежигүннери, хоорайларда, районнарда салбырлар даргалары, секретарьлар ревизия комиссиязының кежигүннери тургустунгулаан.

Номга ынактар ниитилелиниң тыва салбырында идепкейлиглерниң саны чыл келген тудум-на көвүдеп орар. Ол ажылды улам экижидер талазы-биле республиканың президиум кежигүннери С. Козлова, А. Давыдова, М. Кенин-Лопсан, Таңдының район салбырының даргазы Н. Леонова, Кызылда К. Чуковский аттыг библиотекада эге организация даргазы В. Залуцкая, Кызылдың № 14 школада эге организация даргазы Ч. Косарькова болгаш өскелер-даа билиг, күжүн, арга-дуржулгазын харам чокка өргүп турарлар. Номга ынактарның ниитилелиниң талазы-биле бистиң республикада ажылда четпестер хөй. Бирээде, ол талазы-биле арга-дуржулгавыстың эвээжинде, ийиде, чамдык организациялар ол чаа, чугула херекти тоомчага албайн турарында.

Чамдык районнарда тургустунган эге организация ном пропагандалаар ажылды барык чорутпайн турары хомуданчыг. Чижээ, Бай-Тайга, Өвүр, Тес-Хем, Эрзин районнарда ажыл кончуг кошкак деңнелде. Район салбырларының соңгуткан ажылдакчылары чер-черге эге организациялар тургузуп алгаш, оларга даянып бир деминиг ажылдарын уттуп, ол талазы-биле хемчег албайн турар. Эге организацияларны, номга ынактарның клувун, школага ном секцияларын, чечен чогаалдың бүгүле хевирлерин пропагандалаар талазы-биле хөй-ниити чөвүлелдерин тургузар ужурлуг бис.

Ам номга ынактарның тыва салбырында отчёт-соңгулдалыг кампания эгелээн. Чедиишкиннеривисти болгаш четпестеривисти аңаа ажыы-биле чугаалажып, моон соңгаар чаа сорулгаларны салгаш, бир деминиг ажылдаар ужурлуг бис. Чер-черге хуралдарны бедик деңнелге эрттирип, чечен чогаал номнарын ажылчы чон ортузунда пропагандалаар талазы-биле ажылды бедик деңнелче көдүрер ужурлуг бис.

М. ЯКУШЕВА,
Номга ынактарның эки тура ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар чериниң харыысалгалыг секретары.

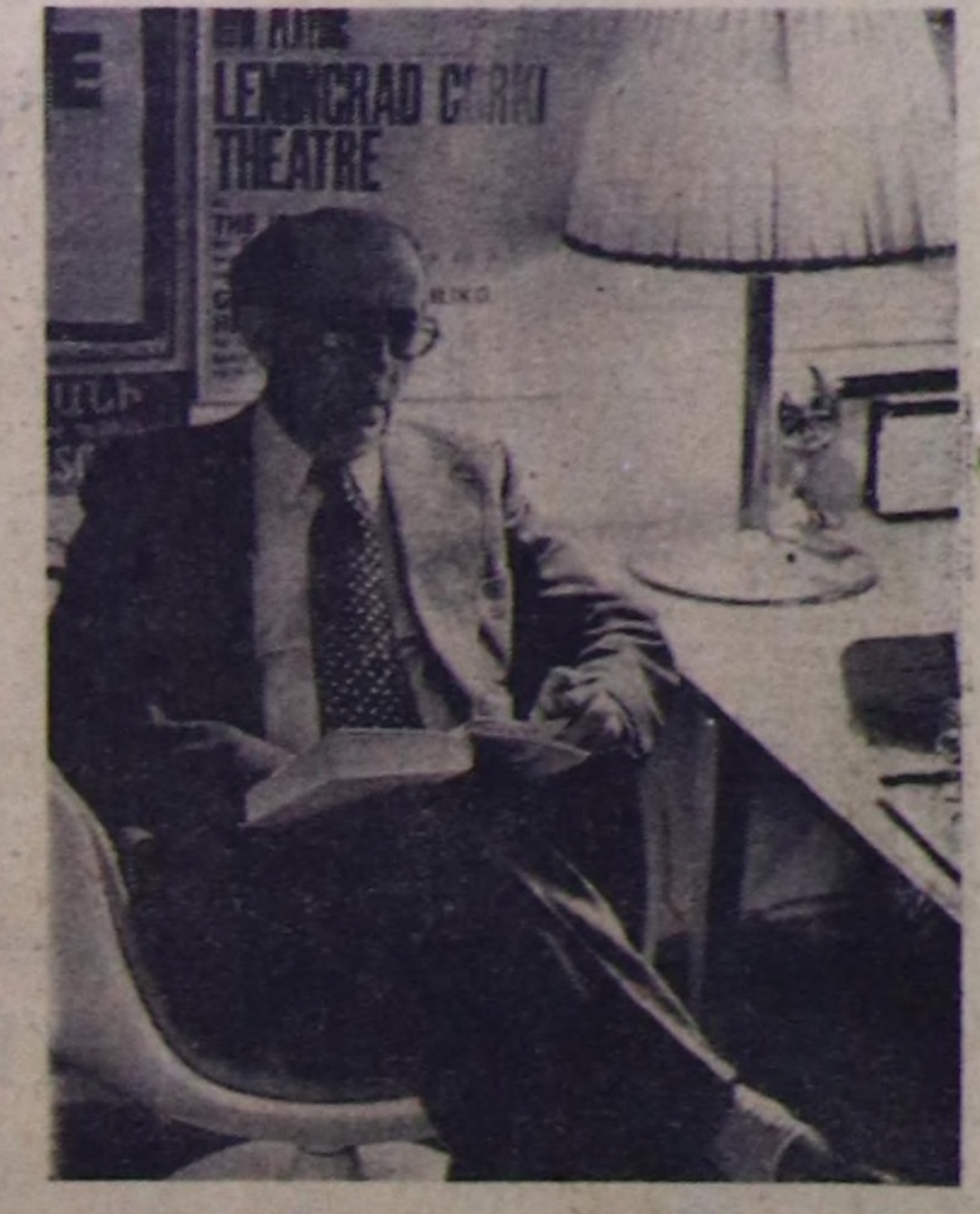

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Г. А. Товстоногов.
М. БЛОХИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникази.

ЧАҢГЫС ААЙ ӨГ-БҮЛЕДЕ

Украинаның Россияга катап каттышканындан бээр 325 чылы 1979 чылда болур. Аңаа белеткелдерниң болгаш ону байырлал эрттирериниң хемчеглерин Украинаның Компартиязының Төп Комитеди чугаалажып көрген. Ол болза республиканың хөй-ниити-политиктиг амыдыралынга төөгүлүг болуушкун, украин болгаш орус улустуң база бистиң чуртувустуң бүгү улустарының акы-дуңма найыралының үре-түңнелдиг болгаш бузулбас чоруунуң тодаргай көргүзүү кылдыр демдеглеттинип эртер.

Байырлалга белеткелдер талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылдар Совет Эвилелиниң улустарының чаңгыс эвин улам быжыглаар, ажылчы чоннарның патриоттуг болгаш интернационалчы кижизидилгезин экижидер, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин болгаш коммунистиг тургузуушкунның планнарын боттандырар дээш демиселге чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин калбартыр.

Украинаның хоорайларында болгаш суурларында, бүдүрүлгелеринде болгаш колхозтарында лекциялар, илеткелдер, беседалар, темалыг кежээлер болгаш ужуражылгалар эртип, аңаа партияның ленинчи национал политиказының тиилелгелерин, орус болгаш украин улустарның база бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының чаңгыс эвиниң төөгүлүг хаары үнелезиннерин чада көргүзүп турар.

1979 чылдың январьда Киевке Украинаның Россияга катап каттышканындан бээр 325 чыл болганынга тураскааткан байырлыг хурал эрттирери көрдүнген. Ол төөгүлүг болуушкун-биле холбаштыр ССРЭ-ниң эртемнер академиязының төөгү салбырының, Украин ССР-ниң эртемнер академиязының ниитилел эртемнериниң секциязының, А. М. Горький аттыг делегей литературазының институдунуң болгаш Т. Г. Шевченко аттыг литература институдунуң эртем сессиялары болгаш өске-даа эртем сессиялары эртгилээр.

Байырлалга бараалгаттынган уран чүүл фестивальдары, кинематографистерниң чаа кинолентиалары, радио, телевидение дамчыдылгалары, музейлерге юбилей экспозициялары, номнар, брошюралар болгаш плакаттар үндүрүлгелери болгулаар, ол-ла бүгүге украин болгаш орус улустуң, бистиң чуртувустуң бүгү улустарының мөңге найыралы, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгелери, ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма өг-бүлезинге украин улустуң социал-экономнуг болгаш культурлуг хөгжүлдезиниң чедиишкиннери чырыттынар. 1979 чылдың март—июнь айларда Москвага болгаш Киевке РСФСР-ниң, Украин ССР-ниң чурукчуларының чурук делгелгелери организастаттынар. Украинаның болгаш Россия федерациязының областарының аразынга согаадыкчы коллективтер болгаш аңгы-аңгы күүседикчилер солчуру көрдүнген.

(СЭТА).

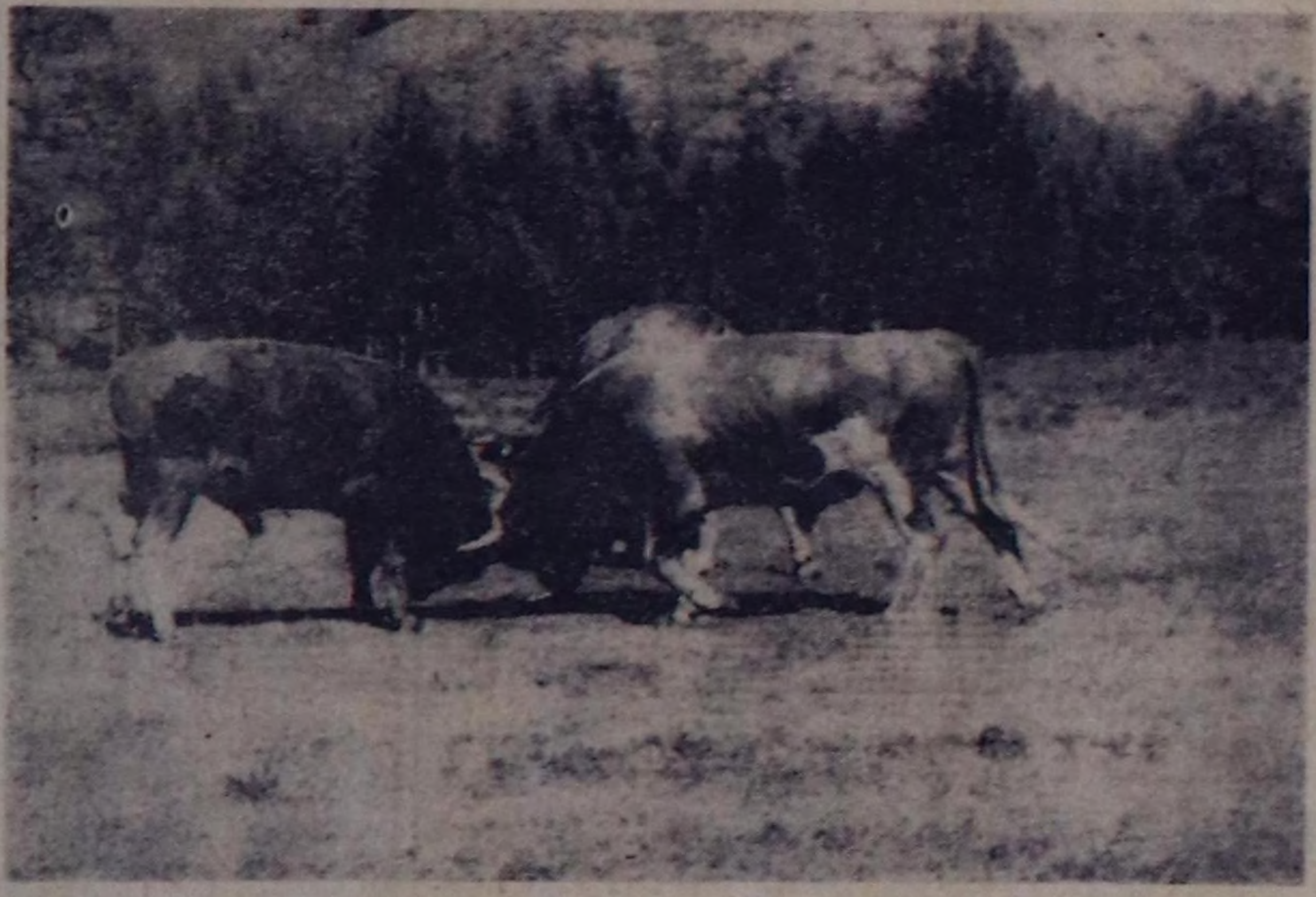

Алексей МОНГУШТУҢ «Төрээн Тываның делгемнеринде» деп фотоэтюду.

МАЛ ХҮЛЭЭП АЛЫРДА...

Социалистиг өнчү-хөреңги — бистиң күрүневистиң экономиктиг системазының үндезинин дээрзи билдингир. Ынчангаш өре-самчыгдал кылыр, ниитиниң өнчү-хөреңгизин оорлаар болгаш ону төтчеглээр чоруктар-биле демиселди бүгү талалыг күштелдирери—бүгүдениң херээ.

Бистиң республика мал ажыл-агыйлыг угланыышкынныг. Хамаатылар хууда мал-маганны тудуп, өстүрүп турар. Республиканың ол-бо районнарында ниитиниң-даа, хамаатыларның-даа малын оорлаар, самчыгдаар чоруктар бар. Ындыг болганда хамаатыларның хууда малын хүлээп алыр айтырыгны чурумчудар болгаш ол талазы-биле чамдык шыңгыы хажыдыышкыннарны чайладыры чугула. Хамаатыларның малын хүлээп ап тура, мал ук хамаатының ылап дээрзин чүгле хамаарышкан кедээ Совединиң бадыткаан шынзылгаларны шыңгыы барымдаалап, малдың ээзиниң ат, фамилиязын паспорт ёзугаар көрүп билип алгаш, малды хүлээп алыры чугула. Үстүнде адаан чүүлдерни шыңгыы барымдаалавааныңдан чамдык кижилер кажарлап, оорлап алган малын өске кижиниң адынга дужаап тар таварылгаларның бирээ херек кырында илереттинип турар. Чижек кылдыр бир таварылганы мында көргүзейн. Бо чылдың июльдуң төнчүзүнде Кызыл-Чыраа кедээ Совединиң хамаатызы Сенди Шиметтиң инээн ол-ла кедээ Советтиң хамаатызы Маадыр-оол Сарыг дээрзи соккаш, эъдин Тес-Хемниң хереглекчилер ниитилелиниң столовазынга дужаапкан. Эът дужааган квитанциязынга ол адын Маадыр-оол Соянович Сарыг кылдыр бижиткен, оон акшазын бодунга ажыглаан, а херек кырында истелгеден илерээни болза, оон ат, фамилиязы паспорт ёзугаар Маадыр Васильевич Сарыг болган. Белеткелчи Сүрүңмей Донгак Хамааты Сарыгдан инек эъдин кедээ Советтиң-даа, мал эмчизиниң-даа шынзылга бижик чокка хүлээп алган. Ол ук кижиниң ажылынга харысалга, невелде чок чорууң көргүзүп турар. Бо янзылыг четпестер районнуң мал хүлээп алыр баазазында база бар. Чондан мал, эъг аймаа хүлээп алырының чаңгыс аай дүрүмнерин билип тура-ла, белеткел конторазының удуртукчулары, ажылдакчылары оон негелделерин кара туразында хажыдып турар. Оон уламындан чамдык кижилер оорлап алган мал-маганын хостуг эккеп, садыпкаш чорупп турар таварылгалар эвээш эвес.

Мал ажылында ажылдап турар чамдык кижилер хамаарышкан херээнге харысалга чок чорууу-биле ниитиниң малының баш санын хорадып, улуг когаралды чедирип турар. Чамдык малчыннар онаашкан ажылынга ээ-харысаалгазын уттуп, малын хайгаарал чок каапкаш, арагалап чорупп бээр чоруктар бар. Малды оорга алзыр ийикпе, азы кандыг-бир өске чылдагааннар-биле мал чидирер чоруктар оон үнүп турар. Малдың отчёт-учёдун доктаамал чорудар айтырыгны чер-черде тургусканы негелдеге ыракта дүүшпес. Мал-маганның шимчээшкинин малчыннарның чугаазын барымдаалап кылыр, ону херек кырында санавас чоруктар ам-даа бар.

Чамдык малчыннарның малы кожазының коданынга каттыжа бээр болгаш оон оларның аразынга маргылдаалыг айтырыгларның тургустунуп келири таварылга эвес. Ол болза чамдык кижилерниң хамаарышкан ажылынга харысалга чогунуң дорт херечизи. Чижээ, «Чодураа» совхозтуң малчыннары Шыдыраа Сырат, Кара-оол Очур-оол оларның хоюу каттыжа берген. Оон түңнелинде К. Очур-оол 50 ажыг хой дудагалдыг болган, ол айтырыг малчыннарның аразынга ам-даа үзе шиитпирлеттинмээн. Мындыг байдалдарның тургустунуп келирин болдурбазы-биле ажылга харысалганы күштелдирери чугула.

Үстүнде киирген четпестерни болдурбас сорулга-биле боттуг хемчеглерни чер-черге алыры чугула деп бодаар мен.

Ч. СУНДУЙ.

СОНУУРГАКТАРГА

ХИРЭЭ СОЛУКЧУЛАРЫ

Кижилерниң эң баштайгы чепсээ даш биле өрген турган. Бистиң шаг-шаандагы өгбелеривис оларны тудуштурган, балды хевирлиг чепсек кылып алган. Чоорту оон даш кезээн демир-биле солаан, элээн хөй хевириниң ажылдарын кылып болур чепсек кылып апкан. Дыка үр үеде ыяшты кезип белеткээриниң болгаш чазап кылырының херексели балды турган.

Ынчалза-даа балды-биле ажылдап кылган ыяштың 25 хуузу чээрген болуп үнер турган. Моон чылдагааны-биле I Петр ыяш кезикчилерин хирээ-биле ажылдадып өөредир дугайында тускай чарлыкты үндүрген. Ынчангаш чоорту хөй бистиг чепсек нептереп тарай берген, ам ону билбес кижи-даа чок.

Харын-даа янзы-бүрү хевириниң хирээлери тывылган болгаш тыптып-даа турар. Дорт узун, кыска хирээлерден аңгыда төгерик база илчирбе бистиг хирээлер тыпты берген. Удмуртияның Йошкар-Ола хоорайының эртемденнери Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке хереглээр, кежилдир хемчээли 2,5 метр төгерик хирээни чогаадып кылган. Ону ылаңгыя дыка чоон ыяштарны диддирериңге хереглээр.

Хирээни сайзыраңгайжыдары уламчылап турар. Ам бедик бүдүрүкчүлүг бензин болгаш электри моторлар-биле ажылдаар хирээлер ыяш бүдүрүлгезинде нептерээн. Удмуртияның «Ижмаш» дээр бүдүрүлге каттыжыышкынының күрүнениң Шынар демдээн алган электрохирээлерин үндүрүп турар. Бистиң чурттуң болгаш Экономиктиг Дузаалажылга Чөвүлелиниң чурттары ам ол хирээлерниң 1250 муңун ажыглап турар.

Оон кадында ыяш комбайны деп сөс тыптып келген. Бо болза илчирбе дугуйу-биле чылып чорупп тура хаң дыргактары-биле ыяшты туткаш, одура хирээлээш, бодувуң кырынга ыый салып ап турар машина-дыр. Ындыг машина-биле ажылдап турар бир оператор кижи ыяш ужурукчуларының үш бригадазын солуур.

Хирээ балдыдан кампалгалыг болбайнаан. Ынчалза-даа ол база ыяштың он чедир хуузун хирээдилендирип кааптар. Ынчангаанда бижек хевирлиг хирээ турун болур бе? Ыяш үлетпүрүнүң Төп механизация болгаш энергетика эртем-шинчилел институду ортузунда үдү чайгылчак, төгерик ыяш кезикчизин чогааткан. Шенелде үезинде ол херексел бүдүн чудукту секундадан эвээш үеде дооралтар болган. Ол ышкаш кезикчи-вибратор дээр, селеме дүрзүлүг ыргак херексел ыяшты масло кезип турганы-биле дөмей кезер болган. Моон кескен чери кылайтыр хоюглап кааны-биле дөмей болур.

Хирээ орнунга сугну база ажыглап турар. Ындыг шенелдени совет эртемденнер бир дугаарында чоруткан. Бичии үттен кайгамчык күштүг базыышкын-биле аттыгып үнүп турар суг эң-не быжыг чидиг биске дөмей болу бээр. Ол чүгле ыяшты эвес харын металды-даа одура кезиптер.

Хирээниң болгаш балдының эң чаа солукчузу лазер (күштүг херел) болу бээр. Ындыг херексел неспейн, хирээлевейн, аажок улуг температураның күжү-биле өрттендир чиртир. Ындыг дуржулганы дыка хөй хоорайларда кылып турар. Йошкар-Оланың политехниктиг институдунуң шинчээчилери ийи куспак чоон чудукту он секунда иштинде одура хирээлейтер лазерлиг херекселдиң схемазын ажылдап кылган.

«Известия» солундан.

ЧЕМПИОНАТ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Баскетболга делегейниң бирги чери дээш сески чемпионады Филиппинниң найысылалы Манилиге октябрьның бирде эгелээр. Совет баскетболистер шак бо чемпионатка 1959 чылдан тура киржип келген. Делегейниң бирги чери дээш бо маргылдаа дөрт чыл болгаш-ла бир катап эртип турар. Аңаа ССРЭ-ниң шилиндек командазы багай эвес киржип, 1967 чылда Уругвайга, 1974 чылда Пуэрто-Рикога болгулаан маргылдааларга чедиишкинниг киржип, алдын медальдарны чаалап алган.

Ынчангаш бистиң баскетболистеривис делегейниң сески чемпионадының бүдүүзүнде. Совет Эвилелиниң шилиндек командазының составы элээн өскерилген. Манилиге болур делегей маргылдаазынга Совет баскетболдуң алдын камгалап дараазында спортчулар ойнаар.

Кол халдакчылар: В. Ткаченко (20 харлыг, узуну 220 сантиметр), А. Белостенный (19, 215), В. Жигилий (25, 207), А. Болошев (31, 205). Халдакчылар: А. Лопатов (21, 208), А. Мышкин (24, 208), А. Шармахамедов (33, 207), А. Сальников (29, 195). Камгалакчылар: С. Йовайша (24, 195), С. Еремин (26, 188), С. Белов (34, 192) болгаш С. Едешко (33, 193).

Совет Эвилелиниң шилиндек командазының ортумак хар-назыны 26 хар болуп турар, а ортумак узуну 202 сантиметр. Шак мындыг «узун» составтыг команда совет баскетболга бо хүнге чедир турбаан. Команданың составында аныяктардан аңгыда бедик арга-дуржулгалыг шыырак спортчуларны база киирген бис. Олар берге үелерде боттарының хөй чылдарда ойнап келген арга-дуржулгазын көргүзүп, аныяктарга үлегер болуру чугаажок.

Чедиишкиннер-биле чергелештир бистиң командавыста четпестер чок деп болбас. Аныяк ойнакчыларның техника талазы-биле дуржулгазы ам-даа чавыс. Чамдык шыырак баскетболистеривис, оон үезинде кемдээшкин алгаш, ам-даа чогуур деңнелинге чедир ойнавайн турарлар. Оларга В. Ткаченко, С. Белов олар хамааржыр.

1977-78 чылдарда совет баскетболистер дыка хөй улуг маргылдааларга киришкеш, багай эвес түңнелдерлиг ойнааннар. Диптер аразының кубогунуң база катап эдилекчизи апарган бис. Италияга, Мексикага, Испанияга болгулаан делегей маргылдааларының тиилекчилери болган бис. Бистиң элээди оолдарның шилиндек командазы сес чыл эрткенде делегей чемпиону адын база катап эгидип алган.

А. ГОМЕЛЬСКИЙ,
ССРЭ-ниң алдарлыг тренери, СЭТА-ның спорт тайылбырлакчызы.

Эргим номчукчулар!
«ШЫН»
солунну чагыдып алыңар!
Чагыдылганың өртээ: чылда 6 рубль.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—**«Бистиң-биле кады кыл, бис ышкаш кыл, бистен дээре кыл».** ГДР-ден дамчыдылга.
11.55—**«Заречная кудумчуда чае».** Уран-чечен фильм.
13.25—16.00—Чапсар.
16.00—Башкылар хүнүнге документалдыг фильмнер программазы: **«Бөгүн чүге база канчаар өөредирил», «Баштайгы башкы чыл», «Башкы».**
18.50—**«Шыдыраа школазы».** Эге дамчыдылга. Дамчыдылганы делегей гроссмейстери Ю. Авербах чорудар.
17.20—А. Н. Радищев — **«Петербургтан Москваже аян-чорук».**

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.30—**«Композитор болгаш үе».** Дамчыдылга.
19.05—**«Тыва неделя».** Информастыг программа.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.40—**«Шуптузун биликсээр мен».** Киножурнал.
19.50—**«Москва болгаш москвачылар».**
20.20—**«Бернара Кариева танцылаар»** Фильм-концерт.
20.55—**«Кинопанорама».** Дамчыдылганы кинокритик Г. А. Капралов чорудар.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—01.10.—Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. **ЦСКА — «Спартак».** ЦСКА-ның Спорт ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.15—**«Объектив».**
18.45—**«Чаңгызы шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш»,** Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

19.30—**«Эртенги шолбанны көрүп тур мен».** Телефильм.
19.45—**«Аныяк ленинчилер».** Дамчыдылга.
20.15—20.20—Чарлалдар.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: **«Черге чораанны»** 10.00, 16.40, **«Элдептиг херээжен»** 11.40, 13.40, 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Соолгу ок»** (бирги фильм), **«Какпа»** (ийиги фильм) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Кипочымдыы»** 10.00, **«Харда поезд»** 15.00, **«Харабат аймактың чажыды»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Кызылдың педагогика институдунуң математика кафедразынга **Кызылдың педагогика институдунуң физика-математика факультединге кирерин күзээннерге октябрь 15-тен эгелеп бот-өөредилгелиг белеткел курстары** ажылдап эгелээр. Курстарга 10 класстың өөреникчилерин болгаш ортумак школа доосхан кедээ аныяктарны хүлээп алыр. Курстарга өөренири халас. Курстарга кирери-биле математика кафедразының эргелекчизинге бодунуң чурттап турар черин айыткан билдириишкинни киирер. Билдириишкиннерни октябрь 10-га чедир хүлээп алыр.

Математика кафедразы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчызының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 17531. Чагыг 2690.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—01280